

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Děti předškolního věku vychovávané svými babičkami

The Preeschool Child in the Grandmother's Care

Vypracovala: Natálie Jeziorská

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Plachá

České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma *Děti předškolního věku vychovávané svými babičkami* jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 21. března 2017

.....

Natálie Jeziorská

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá dětmi předškolního věku, které jsou v péči svých babiček. Do péče babiček se děti dostaly z různých důvodů (odchod matky, úmrtí matky, neschopnost matky postarat se o dítě v důsledku drogové závislosti). V teoretické části práce jsou zmíněna důležitá specifika vývoje dítěte předškolního věku, význam attachmentu, téma separace a ztráty pečující osoby. Jsou zde nastíněny formy náhradní rodinné péče a její specifika.

V praktické části jsou na základě dlouhodobého pozorování dopodrobna popsány kazuistiky pěti dětí, které jsou vychovávány babičkou. Hlavní pozornost je věnována jejich adaptaci, vztahům s učitelkou, spolužáky a specifikům emocionálního vývoje.

Klíčová slova: dítě předškolního věku, attachment, separace, ztráta, náhradní rodinná péče

Abstract

This Bachelor thesis deals with preschool children, who are given into the care of their grandmothers. There are different reasons of grandmother's care (mother's leaving, mother's death, mother's inability to take care of the child because of her drug addiction).

In the theoretical part there are mentioned important specifics of a preschool child development, importance of attachment, topic of separation and loss of caregiver. There are outlined certain forms of the foster care and its specifics.

In the practical part there are described five case reports of children, who are raised by grandmothers. These case reports are described in detail and based on the long-term observations. Main attention is paid to adaptation of children, their relationships with teacher and classmates, and specifics of their emotional development.

Key words: preschool child, attachment, separation, loss, foster care

Poděkování

Děkuji tímto vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Veronice Plaché za odborné vedení, cenné rady a pomoc při vypracování bakalářské práce. Velké poděkování patří i mé rodině za podporu a trpělivost.

Obsah

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1.1 Vztah matky a dítěte, odloučení od matky a její ztráta	8
1.1.1 Proměny prvotního vztahu mezi matkou a dítětem	8
1.1.2 Vazebné chování	11
1.2 Náhradní rodinná péče	20
1.2.1 Když pečují prarodiče	20
1.2.2 Formy náhradní rodinné péče.....	21
1.3 Situace, které mohou negativně ovlivnit citový vývoj dítěte	23
1.3.1 Smrt matky	23
1.3.2 Drogová závislost matky.....	24
1.3.3 Alkoholová závislost	24
1.3.4 Násilí v rodině.....	24
PRAKTICKÁ ČÁST	26
1.4 Cíl práce, výzkumné otázky, metodika výzkumného šetření	26
1.4.1 Cíl práce.....	26
1.4.2 Hlavní výzkumná otázka	26
1.4.3 Dílčí výzkumné otázky	26
1.4.4 Metodika výzkumného šetření	26
1.5 Charakteristika výzkumného šetření.....	28
1.5.1 Charakteristika šetření v čase	28
1.5.2 Charakteristika pozorovaných dětí	28
1.6 Kazuistiky.....	29
1.6.1 Kazuistika č. 1	29
1.6.2 Kazuistika č. 2	32
1.6.3 Kazuistika č. 3	37
1.7 Souhrn výsledků výzkumného šetření	43
ZÁVĚR	48
SEZNAM LITERATURY	50
PŘÍLOHY.....	52
Sebereflexe	52

ÚVOD

Již čtvrtým rokem pracuji jako učitelka v jedné malé vesnické mateřské škole. Tři roky praxe není mnoho, ale i přes tuto krátkou praxi jsem se již setkala s mnoha dětskými osudy, se kterými jsem se těžko srovnávala a které byly problematické pro dotyčné děti. Jedním z osudů, který mě hodně zasáhl a pořádně zahýbal základy dvou dětských životů, bylo úmrtí maminky Matěje (5) a Alžbětky (7). Obě děti jsem měla v mateřské škole a troufám si říct, že jsem je dobře znala. Otec rodiny měl psychické problémy a děti ztrátou matky ztratily celou rodinu. Situace dětí byla o to těžší, že maminka zemřela pár dnů před Vánocemi. Tímto případem se ale v mé práci nezabývám.

Tato bakalářská práce se týká dětí, které jsou vychovávány svými babičkami, protože jim nebylo přáno prožít své dětství u své maminky a tatínka.

V teoretické části práce popisuji předškolní období z hlediska vývojové psychologie. Snažím se zachytit důležité mezníky vývoje dítěte už od prenatálního období, které, jak dnes už víme, je velice důležitým obdobím a to nejenom co se týče vývoje plodu, ale i počátečních a základních vztahů mezi matkou a dítětem. Popisuji zde vazbu mezi matkou a dítětem (attachment), její důležitost a negativní důsledky toho, když se dítě z jakéhokoli důvodu trvale nepřipoutá k pečující osobě.

V praktické části podrobně popisuji kazuistiky všech pěti dětí, které navštěvují nebo navštěvovaly naši mateřskou školu a jsou v péči svých babiček. Kazuistiky obsahují rodinnou anamnézu, nástup dítěte do mateřské školy, chování dítěte v mateřské škole a moje zkušenosti, pocity a myšlenky ve vztahu k těmto dětem.

TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Vztah matky a dítěte, odloučení od matky a její ztráta

1.1.1 Proměny prvotního vztahu mezi matkou a dítětem

Prenatální období

Život dítěte nezačíná jeho narozením, ale již dlouho před jeho narozením a to oplodněním vajíčka a vytvořením zárodku. V období mezi čtvrtým a dvanáctým týdnem se ze zárodku stává embryo, které má v tuto chvíli již vytvořené všechny důležité orgány. Od dvanáctého týdne se z embrya stává fetus, neboli plod, který má již dotvořené orgány, které pomalu začínají fungovat (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Prenatální psychologie zkoumá duševní život dítěte od jeho početí do porodu. Kromě vnějších projevů a chování dítěte se zabývá také prožitky dítěte v mateřském lůně, které si dítě uchovává v nevědomé paměti a které posléze ovlivňují celý život dítěte (Matějček, Langmeier, 1986).

Kanadský psychiatr a psycholog ve svých úvahách uvádí, že matka, která prožívá v těhotenství často úzkost, je si nejistá svým mateřstvím nebo k němu přistupuje negativně, může i negativně ovlivnit osobnost nenarozeného dítěte. Dnes už víme, že i vztah mezi matkou a otcem jsou pro příznivý vývoj dítěte důležité a nejenom vztah otce a matky, ale také vztah otce k ještě nenarozenému dítěti. Matka i otec mohou svým vztahem a přístupem k ještě nenarozenému dítěti, ovlivnit jeho vývoj buď negativně, ale co je hlavní, mohou jej také ovlivnit pozitivně (Matějček, Langmeier, 1986).

Většina maminek se svým ještě nenarozeným děťátkem komunikuje. V raném těhotenství méně, ale s rostoucím bříškem více a více, nejdříve mluví k děťátku pouze v duchu, postupem času začíná maminka mluvit nahlas. Pro děťátko není důležité to, co maminka říká, ale jak to říká, důležitý je tedy tón hlasu. Již v prenatálním období se dítě prostřednictvím komunikace seznamuje se svou rodinou - tatínkem a sourozenci (Teusen, Gose-Hänel, 2003).

Novorozenecké období

„Prvním nádechem novorozeněte pro něj končí bezstarostný život v matčině těle. Aby se mu nový život nezdál tak nepřátelský a drsný, má v prvních okamžicích po porodu ležet na matčině břiše – často je to počátek nádherného vztahu.“ (Teusen, Gose-Hänel, 2003, s. 75).

Slovo bonding pochází z anglického jazyka a dalo by se přeložit jako sepjetí. Je to proces, který napomáhá vytvoření a posílení vztahu mezi matkou a dítětem, i když většina matek má vytvořený vztah ke svému dítěti již před porodem. Při bondingu jde hlavně o to, aby byl novorozenec ihned po porodu položen na hrud' matky, aniž by byl omyt a prohlédnut zdravotnickým personálem. Po položení na matčinu hrud' začne novorozenec instinktivně hledat matčiny bradavky. Nahá hrud' matky také zajišťuje poporodní adaptaci a teplo, které novorozenec potřebuje. Oba – jak matka, tak novorozenec by měli být také podpořeni v očním kontaktu. Pupeční šňůra se odstřihuje až poté, co novorozenec leží na hrudi matky, a také omytí nebo lépe otření dítěte by mělo probíhat v náruči matky. Bonding podporuje empatii matky k dítěti, a tak oběma poskytuje možnost kvalitnějšího soužití (Mrowetz, Chrastilová, Antalová, 2011).

Když novorozenec začne křičet, není to jen pouhé vyjádření nelibosti. Křik a pláč dítěte můžeme diferencovat a vnímavá matka během pár dnů dokáže intuitivně vycítit, co který pláč znamená, tedy co dítětko potřebuje. Novorozenec je také schopen sociální interakce, byť jen tím, že chvíli pozoruje svoji matku a snaží se dělat to, co dělá matka, zavírá oči, otvírá pusinku, dokáže i vystrčit jazyk, když ho na něj matka také vyplázne. Novorozenec pomocí mimických svalů dokáže vyjádřit strach, radost, smutek... (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Kojenecké období

V kojeneckém období je dítě velice úzce spjato s matkou. Dítě má pocit, jako by bylo s matkou pořád ještě jedno tělo. Matka uspokojuje potřeby dítěte a díky matce poznává dítě okolní svět tak, aby byl pro dítě srozumitelný a bezpečný (Vágnerová, 2012).

Kolem šestého měsíce dítě dokáže rozlišit matku od jiných lidí. Matka je pro dítě prvním trvalým objektem. To znamená, že i když matka odejde, tak dítě ví, že

existuje. Když dítě dosáhne sedmého měsíce věku, reaguje negativně na odloučení od matky. Když matka odejde, dítě matku hledá a často v její nepřítomnosti pláče. V tomto časovém období, kdy si dítě uvědomuje „trvalost“ matky, si také začíná uvědomovat, že není s matkou jedno tělo. Matka je ale nadále zdrojem bezpečí a je ta, která naplňuje potřeby dítěte. Když si dítě uvědomí, že není s matkou jedno tělo, že je matka samostatná bytost a ono také, často dochází ke strachu pramenícího ze ztráty matky (Vágnerová, 2012).

Batolecí období

V tomto období je dítě pořád velmi závislé na matce, její nepřítomnost často vyvolává separační reakce. Když je dítě na dlouhou dobu odloučeno od matky, prochází třemi fázemi separačních reakcí. Fází **protestu**, **zoufalství** a **odpoutání** (viz vazba). (Langmeier, Krejčířová, 2006).

I když je dítě v tomto období závislé na matce, je nezbytné, aby se pomalu a postupně od matky začalo separovat. K separaci může dojít pouze v případě, že má dítě k matce vytvořenou jistou vazbu. Proces separace je důležitý k tomu, aby se vytvořily stálé, pevné a jisté vztahy k ostatním členům rodiny. Když dítě prochází procesem separace, může si vytvářet vztah k jistým předmětům, jako je látková plenka, plyšový medvídek, atd. Pocity, které dítě chová k matce, často přesouvá na tyto předměty. Když se dítě dostane do předškolního věku, potřeba těchto předmětů většinou sama vymizí (Vágnerová, 2012).

Předškolní období

V předškolním období se dítě pomalu ale jistě odpoutává od své rodiny. Navštěvuje mateřskou školu, kde má své kamarády, svoji paní učitelku a seznamuje se s ostatními lidmi mimo jeho rodinu. Osvojuje si základní normy chování a sociální role. Důležitou činností v tomto období je hra. Do této doby si dítě hrálo tzv. paralelně (hrálo si samo nebo vedle nějakého jiného dítěte, ale ne s ním), v předškolním období už začíná hra společná, později hra kooperativní. Diferencují se mužské a ženské role (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V předškolním období se již děti lépe orientují ve svých pocitech, dokážou je lépe pochopit a částečně je dokážou i ovládat. Tato schopnost se nazývá **emoční**

inteligence. Emoční inteligence, konkrétně empatie, dítěti dovoluje částečně pochopit i pocity jiných lidí (Vágnerová, 2012).

Jak už jsem zmiňovala výše, dítě předškolního věku se začíná odpoutávat od své rodiny, zejména od matky. Vztah mezi matkou a dítětem je zdrojem jistoty a bezpečí. Matka je nadále ta, která o dítě pečuje a která dítě chrání (Vágnerová, 2012).

1.1.2 Vazebné chování

Vazba

Vazba dítěte k matce, neboli připoutání (attachment), je snaha dítěte být v bezprostřední blízkosti osoby, která se o něj stará a vytváří mu pocit bezpečí (Hartl, Hartlová, 2004).

Dětský psycholog Zdeněk Matějček poukazoval na důležitost vazby mezi dítětem a matkou nebo jinou pečující osobou. V dokumentu *DĚTI BEZ LÁSKY* (1963), pan doktor Matějček sledoval děti, které vyrůstaly doma ve fungující rodině, děti, které navštěvovaly týdenní jesle a děti, které vyrůstaly v ústavu. Ačkoli dětem, vyrůstajícím v ústavu a týdenních jeslích byly vytvořeny podmínky, které byly hodně podobné podmínkám v rodině, a ačkoli jim byla věnována dostatečná péče, co se týče hygieny, stravování, zdravotní péče, bylo dokázáno, že děti z ústavů zdaleka neprospívají tak, jako děti z dobře fungujících rodin. Hlavní rozdíl nebyl ve fyzickém vývoji dítěte, ale jak lze předpokládat, ve vývoji psychickém. Profesor Matějček zjistil, že i když mají děti z ústavu materiální dostatek a péči, tak nemají možnost navázat blízký vztah s jednou osobou a upnout se na ní, což později vede k tomu, že si děti z ústavů nevytváří pevné citové vztahy k ostatním lidem, a pokud si nějaký vztah vytvoří, není to vztah hluboký, silný a pevný, ale pouze vztah povrchní. Na základě neuspokojení základních potřeb dítěte v raném dětství, ke kterým patří i přilnutí k matce nebo jiné pečující osobě, vzniká u dětí **psychická deprivace**, která se projevuje zvláštnostmi v chování dítěte (neschopnost navázat citový vztah, krádeže, preferování samoty, strach z neznámého, smutek...). Když tyto děti kreslí svoji rodinu, často jsou to jenom prázdné pokoje bez lidí. V kojeneckém ústavu se starala (za dob zkoumání profesora Matějčka) o dvanáct dětí jedna zdravotní sestra, není proto divu, že nemohly být naplněny psychické potřeby dítěte. Navíc se zdravotní sestry střídaly několikrát denně. „*Jsou věci, které nelze podávat v injekcích*“ (Děti bez lásky, 1963). Týdenní jesle pan profesor Matějček,

v dokumentu *DĚTI BEZ LÁSKY*, nazývá odkládací stanicí, nemusím tedy dlouze vysvětlovat, že mají skoro stejný charakter jako ústav, a bohužel i týdenní jesle jsou, i přes veškerou péči pracovníků jeslí, místem pro rozvoj psychické deprivace. „*Možná, že se v těchto citlivých letech naučíme žít bez něhy, ani to nepoznáme, až budeme větší, nebudeme mít schopnost to cítit...*“ (Děti bez lásky, 1963).

Kolem sedmého měsíce se některé děti dokážou citově připoutat i k jiným osobám, v osmnácti měsících je již většina dětí připoutána i k jiným osobám. Druhou osobou, na kterou se dítě připoutává, je nejčastěji otec, potom starší a mladší děti. Citová vazba k matce se těmito dalšími citovými vazbami ale nijak neoslabuje, spíše naopak (Bowlby, 2010).

Jakmile dítě dosáhne věku šesti měsíců a je odloučeno od matky a dáno do cizího prostředí, prochází dítě třemi fázemi odloučení. Fáze **protestu, zoufalství a citového odcizení**. Tyto fáze se nedají zcela oddělit od sebe, a proto přechod z jedné fáze do druhé je pozvolný a nezřídka se stane, že dítě mezi fázemi přechází tam a zpět. První fáze protestu může nastat okamžitě po odloučení od matky anebo může nastat až po několika dnech. V této fázi se dítě aktivně dožaduje matky, je velmi smutné, může křičet a naříkat, házet sebou nebo předměty a odmítá jakoukoli pomoc jiné osoby. Ve fázi zoufalství dítě stále myslí na svou matku, je velmi zoufalé, křik ustává a nastává monotónní pláč, dítě nereaguje na lidi kolem sebe, je pasivní. Tato etapa je nazývána také tichou etapou a člověk se tedy může domnívat, že dítě již netrpí tolik, jako ve fázi protestu, není to ale pravda. Třetí fáze citového odloučení, kdy dítě už není tak smutné a pasivní a začíná se zajímat o okolí, je brána jako fáze uzdravení. Dítě jako by bylo připraveno se opět připoutat k někomu jinému. Problém nastává, když se v tuto chvíli objeví matka, dítě jakoby na matku zapomnělo, nevíta ji, nemá o ni zájem. Pokud dítě nadále zůstane od matky odloučeno a bude v péči zdravotních sester, bude se dítě snažit o citové připoutání k nějaké ze zdravotních sester. V důsledku odchodu sester ale znovu zažije citové odcizení. Pokud to dítě zažije vícekrát, příště se už o citové připoutání k lidem snažit nebude. Bude se upínat spíše na věci. Dítě v tomto stavu již nebude smutné, když zdravotní sestra bude odcházet, a nebude veselé, když přijde. Dítě přestane projevovat svoje city (Bowlby, 2010).

Vazebné chování je u dítěte do jednoho roku celkem dobře zdokumentováno. Po jednom roce věku dítěte už výzkumy nejsou tak časté, ale bylo zjištěno, že vazba dítěte nemá po druhém roce jeho života ani menší intenzitu ani menší frekvenci v porovnání s dítětem do jednoho roku. Velkou změnou je, že si dítě mnohem častěji uvědomuje, že matka může odejít. Bylo také dokázáno, že u velkého počtu dětí se vazebné chování s velkou intenzitou a frekvencí objevuje až do třech let věku dítěte. Tento fakt lze dobře pozorovat na dětech v mateřské škole. Ty děti, kterým ještě nebyly tři roky a byly dány do mateřských škol, byly po odchodu matky smutné, plačtivé, mnohdy i pasivní a vyžadovaly neustálou péči učitelek. Děti, které byly dány do mateřských škol kolem třetího roku věku dítěte, se mnohem snáz vyrovnávají s matčinou nepřítomností, jsou aktivní, zapojují se do her... (Bowlby, 2010).

Vazebné chování ve třech letech dítěte nekončí, pokračuje dál až do období mladšího školního věku ovšem s daleko menší intenzitou a frekvencí. V období dospívání se pouto k rodičům mění (Bowlby, 2010).

Kde je tedy původ vazebného chování? Existují dvě základní teorie, **teorie sekundárního pudu** a **teorie imprintingu**. Teorie sekundárního pudu je založena na faktu, který tvrdí, že jedinec vyhledává ostatní jedince, protože ho krmí. Z. Freud říká: „*důvod, proč dítě v náruči chce prožívat přítomnost své matky, je pouze ten, že už ze zkušenosti ví, že matka bezodkladně uspokojí všechny jeho potřeby*“ (Bowlby, 2010, s. 188). Tuto teorii vyvrací Lorenze (1953), který se zmiňuje o tzv. imprintingu. Lorenz dělal pokusy s housaty a kachňaty a dokázal, že krátce po vylíhnutí mláďat, začínají mláďata následovat a preferovat cokoli (věc, jiné zvíře, člověka), co poprvé spatřila po vylíhnutí. Tento proces, kdy si mláďata zapamatovávají vlastnosti toho, co následují, se nazývá imprinting (Bowlby, 2010).

Podle výzkumů Ainsworthové (1978, in Bowlby, 2010) jsou s vazebným chováním spojené dvě proměnné. První proměnnou je to, jak matka reaguje na signály, které dítě vysílá, a druhou proměnnou je vzájemná interakce mezi dítětem a matkou (její rozsah a povaha). Výsledky výzkumu dokazují, že dítě je mnohem více spjato s matkou, která na signály dítěte reaguje v krátkém časovém rozpětí a jejíž reakce jsou přirozené. Matka je s dítětem zároveň v sociální interakci, která naplňuje nejenom ji, ale i dítě.

Ainsworthová (1978, in Bowlby, 2010) pozorovala dvanáctiměsíční děti, které se v průběhu dvaceti minut dostaly do několika různých situací (situace v přítomnosti matky, situace po odchodu a návratu matky). Dítě bylo nejdříve v neznámém prostředí s matkou, prostředí bylo podnětné a vybavené hračkami. Přítomnost matky dítěti dodávalo odvalu ke zkoumání prostředí a hraček, žádné z dětí se neprojevovaly pláčem. Když do tohoto prostředí přišla neznámá osoba, všechny pozorované děti byly ve svém zkoumání částečně omezeny, ale nevyskytoval se u nich pláč. Chování se u více jak poloviny dětí výrazně změnilo, když matka odešla a děti zůstaly samy s cizí osobou. Ainsworthová zde poukazuje na důležitost **jistoty citové vazby** a klasifikuje jistotu citové vazby na a) děti s jistotou připoutané k matce, b) děti úzkostně připoutané k matce a vyhýbavé, c) děti úzkostně připoutané k matce a odmítavé. Děti, které jsou připoutané s jistotou, se poměrně dobře vyrovnávají s odchodem matky a po návratu matku vítají, chtějí se nechat pochovat. Pokud po odchodu matky propukly v pláč, byly snadno utěšitelné a po krátké chvíli znovu v přítomnosti matky prozkoumávaly neznámé prostředí a hračky. Dítě úzkostně připoutané k matce a vyhýbavé se matce po jejím návratu vyhýbalo, přitom bylo častěji mnohem přátelštější k cizí osobě než k matce. Děti z této skupiny byly více plačtivé než děti s jistotou připoutané k matce. Tyto děti nevyhledávají fyzický kontakt s matkou, je jim spíše nepříjemný, ale není výjimkou, že se takové děti dožadují opětovného pochování, když jsou položeny na zem, i když v nich pochování od matky spíše vzbuzuje negativní pocity. Děti úzkostně připoutané a vyhýbavé mnohem častěji následují matku, když odchází z místnosti. Děti úzkostně připoutané a odmítavé v jednu chvíli vyhledávají kontakt s matkou a vzájemnou interakci a v druhou chvíli jsou vůči matce a vzájemné interakci odtažití. Tyto děti jsou v interakci s matkou mnohem více rozzlobené než ostatní děti, jindy u nich převládá výrazná pasivita.

Odloučení

John Bowlby (2012) se domnívá, že když člověk v dospělém věku trpí úzkostmi a depresemi nebo psychopatickými stavy, může to být následkem toho, že byl jako malé dítě odloučen od své matky, nebo odloučení od matky očekával po nějaké předchozí zkušenosti, anebo matku nadobro ztratil. Při odloučení od matky dítě prožívá stavy úzkosti, zoufalství a také odcizení. U dospělého člověka je velice těžké

najít souvislosti s jeho stavy v období, kdy byl malé dítě, ale u malého dítěte jsou stavy úzkosti, zoufalství a odcizení patrné.

John Bowlby (2012) ve své knize *Odloučení* popisuje případy dětí, které se z různých důvodů dostaly mimo rodinu (od své matky) na nějakou dobu do jeslí. Důvodů, proč se děti dostaly do jeslí, bylo několik. Matka musela nastoupit do porodnice nebo do nemocnice, popřípadě rodiče ztratili střechu nad hlavu. Když byly děti přivedeny do jeslí a zanechány tam svými rodiči, většina z nich propukla v pláč a bylo obtížné, v některých případech nemožné, děti utišit. Další vlna neutěšitelného pláče nastala v době, kdy děti byly ukládány do postele. Pláč, křik, nářky a volání maminky byly nejintenzivnější během prvních tří dnů. První dny, kdy děti intenzivně myslely na svou rodinu, odmítaly pomoc, útěchu, jídlo i přítomnost sester. Kolem třetího dne již neodmítaly základní věci denní potřeby, nicméně neustále odmítaly žádosti a požadavky sester. I přes odpor k sestrám se postupně děti začaly více ujišťovat o přítomnosti sester a jejich citů vůči nim. Některé děti začaly upřednostňovat jednu sestru více než jinou. Velká většina dětí si také do jeslí s sebou přinesla oblíbenou hračku. Po dobu tří dnů se děti od hračky neodloučily, nebyly ochotné ji pustit z ruky. Zlom nastal po uplynutí této doby, kdy se změnil vztah k hračce, v jednu chvíli se k ní děti upínaly a hned ji zase zahazovaly. Objevovalo se i ošklivé zacházení s touto hračkou. Většina dětí, v době před umístěním do jeslí, chodila samostatně na toaletu. V době, kdy byly v jeslích, se, až na jedno pozorované dítě, vrátily všechny děti v tomto směru ve vývoji zpět.

Děti byly v jeslích různě dlouhou dobu, nejdéle však jednadvacet týdnů. Když se děti vrátily domů, jejich reakce na matku se lišily. Jedním z hlavních ukazatelů této variability byl **čas** strávený mimo rodinu, tedy v jeslích. U každého pozorovaného dítěte po návratu k matce bylo zjištěno citové odcizení, dvě z pozorovaných dětí jako by matku nepoznávaly, jiné odvracely od matky svoji tvář, odcházely od ní a plakaly. Co je však zajímavé, skoro všechny děti, až na jedno, reagovaly na setkání s otcem s radostí. Když je dítě od matky odloučeno, vykazuje chování, které je typické pro citové odcizení, a velkou roli při citovém odcizení hraje doba odloučení od matky. Z výzkumů také vyplynulo, že děti, které se vracely po krátké době zpět k matce, byly schopné v kratší časové době opět se na matku upnout. Dětem, které byly odloučeny od matky

delší dobu, trvalo déle se znovu upnout na matku, a matky měly často pocit, že se k nim děti chovají jako k cizímu člověku. Bowlby se také domnívá, že pokud by trvalo odloučení od matky velmi dlouho, nebo by se opakovalo, mohlo by se dítě matce úplně odcizit. Po krátkém odloučení od matky a následném setkání s matkou citové odcizení mizí již po několika hodinách nebo dnech. Dítě je k matce ale často ambivalentní, to znamená, že pláče, když matka na chvíli odejde, když se vrátí, může být vůči matce nevšimavé až lhostejné (Bowlby, 2012).

„Úzkost u dětí není svým původem nic jiného než vyjádření toho, že děti pocítují ztrátu milované osoby.“ SIGMUND FREUD (Bowlby 2012, s. 46).

Jiný výzkum dokládá, že existují podmínky, které mohou zmírnit intenzitu výše zmiňovaných reakcí. Jednou z hlavních podmínek je péče o dítě „náhradní“ matkou. Další neméně důležitá podmínka je nějaký předmět, který si dítě přineslo z domova. Výzkumy také poukazují na důležitost sourozeneckých vztahů. Jsou-li v jeslích sourozenci, jejich smutek je mnohem snesitelnější, než když je dítě v jeslích úplně samo. Když má dítě možnost „náhradní“ matky, nejprve se jí obává a její péči odmítá. Po nějakém čase se u dítěte objevuje konflikt, na jednu stranu vyhledává „náhradní“ matku, hledá v ní útěchu, na straně druhé jí odmítá, protože je pro něj cizí. Zároveň se mu stýská po matce a zlobí se na ni, že ho „opustila“ (Bowlby, 2012).

Jeden z důležitých ukazatelů vazebného chování je **strach** ze ztráty matky nebo pečujícího člověka. V běžných situacích je matka dítěti dostupná po většinu času, kdy ji dítě potřebuje, a je ochotna reagovat na jeho potřeby. Jsou ale případy, kdy matka je sice přítomna u dítěte, ale z nějakého důvodu, pro něj dostupná není. Když dítě potřebuje, nereaguje na jeho potřeby, a když reaguje, tak jen neochotně. Bowlby předkládá tvrzení, že když dítě bude mít jistotu vazebné postavy, která aktivně a ochotně reaguje na jeho potřeby, bude mít menší sklony ke strachu než dítě v opačné situaci, kdy vazebná postava nereaguje na potřeby dítěte (Bowlby, 2012).

Ztráta

Dříve lidé věřili, že dítě rychle zapomene na svou matku, domnívali se, že žal, který dítě prožívá, je jen krátkodobý, ale jak výzkumy ukázaly, není tomu tak. I když

stesk a žal po matce po nějaké době není očividný, neznamená to ještě, že dítě na svou matku zapomnělo nebo že po ní netruchlí (Bowlby, 2013).

Jak už jsem zmiňovala, dítě po odloučení od matky nejdříve odmítá péči jiné pečující osoby, avšak toto netrvá věčně a dítě „... je-li na blízku jedna konkrétní mateřská postava, s níž může dítě komunikovat a která o ně láskyplně pečuje, postupně se s ní sblíží a bude se k ní chovat téměř tak, jako by to byla jeho vlastní matka. Naopak v těchto situacích, kdy dítě nemá žádného jediného člověka, s nímž by mohlo komunikovat, nebo pokud následuje řada osob, k nimž se nakrátko citově připoutává, výsledek je odlišný. Zpravidla se dítě zaměřuje stále více na sebe a navazuje pomíjivé a povrchní vztahy s kdekým. Tento stav nevěstí nic dobrého pro jeho vývoj, pokud se stane pravidlem.“ (Bowlby 2013, s. 22).

Když dětem umírá blízký člověk (matka, otec, babička), většinou nejsou úmrtí přítomny. Často se stává, že se k nim informace o úmrtí dostane až dlouho po této smutné skutečnosti, a mnohdy se nedozví úplnou pravdu. Když dítě ztratí jednoho z rodičů, je na druhém rodiči, aby to dítěti nějak vysvětlil. Pro rodiče je to velice těžký a velice bolestivý úkol. Velká většina rodičů tuto smutnou skutečnost řeknou dětem ihned, někteří rodiče se ovšem bojí toho, že dítěti ublíží, hlavně když jde o dítě velice malé. Někdy rodiče dětem raději řeknou, že zemřelý rodič musel někam na dlouho odjet anebo že je v nemocnici (Bowlby, 2013).

Přestože se rodič snaží chránit svoje dítě od bolesti a smutku a poskytnout mu informace o úmrtí je pro něj velice těžké, je důležité, aby dítě vědělo, že když někdo umře, nikdy se již nevrátí, a také by mělo vědět, co se děje s tělem zemřelého (je pohřbeno v rakvi, spáleno a popřípadě rozptýleno). Výzkumy ukazují, že mnozí rodiče nejsou schopni ani ochotni vzít děti s sebou na poslední rozloučení – pohřeb. Mnozí rodiče také nechtějí, aby je děti viděly sklíčené, smutné nebo plačící. Mají strach, aby své děti ještě více neranili. Dítě tak ale často nedokáže a ani nemůže projevit své skutečné city, které pak často skrývá (Bowlby, 2013).

Psychologové poukazují na skutečnost utajování smrti před dětmi jako na něco, co může v dětské mysli způsobit velký zmatek a může to mít i patologické důsledky. Častým předmětem bádání psychologů bylo tedy, jak pomoci rodičům, aby tuto těžkou situaci dokázali zvládnout spolu se svými dětmi. Je velice důležité, aby zbylý rodič měl

podporu u někoho, kdo mu naslouchá, aby před ním mohl vyjádřit své pocity smutku, bolesti a někdy taky zloby. Když dospělý dá průchod svým pocitům a emocím, je pravděpodobné, že se jeho zármutek bude vyvíjet správnou cestu. Jakmile je rodiči poskytnuta „první“ pomoc, je často schopný sdělit tuto smutnou zprávu dítěti a prožívat spolu s dítětem bolest nad ztrátou, vyjadřovat své pocity a nechat i dítě vyjádřit ty svoje. Často rodič zjistí, že se dítě s touto skutečností, po dlouhém povídání a vypovídání se ze svých pocitů, dokáže mnohem lépe vyrovnat, než si původně myslel (Bowlby, 2013).

Jak vlastně děti smýšlejí o smrti? Co si myslí o jejích příčinách a jaké mají představy o tom, co je po smrti? Je důležité zmínit, že představy dětí o smrti jsou výsledkem působení kultury a tradice v rodině dítěte. Ještě dnes se setkáváme s tvrzením, že malé děti nejsou schopny pochopit nezvratnost smrti. V běžném životě se ale se smrtí setkává i malé dítě (mrtvé ptáče, motýl, uhynulá zvěř v lese, smrt domácího mazlíčka...). Smrt v dítěti poměrně často vyvolává pocit zvědavosti a na povrch vyplouvá spousta otázek, na které dítě čeká odpovědi buďto od svých rodičů nebo od svých kamarádů (Bowlby, 2013).

Badatelé se shodují na tom, že i malé dítě dokáže oplakávat rodiče způsobem pro něj příznivým podobně jako dospělý člověk. K tomu, aby oplakávání mělo charakter uzdravení, musí být splněny tři důležité podmínky. První z podmínek je, aby dítě mělo vytvořený pevný a jistý vztah s rodiči. Druhá podmínka je, aby dítě, kterému zemře rodič, dostalo pravdivé informace o jeho smrti, aby se mohlo ptát a vyjadřovat své pocity a mohlo být přítomno posledního rozloučení. Třetí podmínkou, asi tou nejtěžší pro rodiče, je, aby dítě mohlo vnímat rodiče jako klidný a vyrovnaný přístav, kam se může vracet a který pro něj bude dál přístupný i po smrti jednoho rodiče (Bowlby, 2013).

Když dítě ztratí rodiče, často si chce nechat na památku nějakou věc, která mu patřila. Někdy je to oblečení, někdy jsou to fotografie. Po takové ztrátě je přirozené, že je dítě velice smutné, někdy i rozzlobené, touží po tom, aby se rodič vrátil. Malé děti často doufají, že se rodič vrátit může. Děti na své zemřelé rodiče nezapomínají, a když se najde někdo, kdo je ochotný si s ním o rodiči povídat a udržovat vzpomínku na něj, pro dítě je to jen dobře. Reakce na smrt rodiče u dětí jsou různé, některé děti pláčou

(z pozorování vyplynulo, že častěji pláčou děti starší), jiné děti nepláčou skoro vůbec, některé děti se uzavřou sami do sebe a úplně přestanou komunikovat s okolím (Bowlby, 2013).

Děti, které ztratily jednoho rodiče, prožívají velkou úzkost a to nejenom kvůli ztrátě rodiče, ale také se velice obávají, že by mohly ztratit i další blízké lidi. Pro malé děti bude velice těžké odloučit se od rodiče, když druhého z rodičů ztratily. Také budou citlivé na jakoukoli poznámku či událost, která by mohla znamenat ztrátu druhého rodiče. Někdy děti cítí vinu za smrt svého rodiče. Příčinou tohoto sebeobviňování může být neblahá poznámka od pozůstalého rodiče anebo nemoc dítěte, kterou prodělalo před smrtí rodiče, (dítě se domnívá, že nakazilo rodiče a on kvůli tomu umřel). Občas se také děti obávají o svůj život, neumí si totiž dost dobře vysvětlit, proč rodič umřel, a když mu někdo tuto situaci dostatečně neobjasní, může to být základ velkého problému (Bowlby, 2013).

Výše jsem zmiňovala podmínky, které jsou důležité k tomu, aby se dítě snáze vyrovnalo se smrtí svého rodiče. Tyto podmínky není úplně lehké naplnit, zvláště když ztrátou není postižené jenom dítě, ale také rodič, který ztratil životního partnera. Podle toho, které podmínky budou naplněny a které ne, se odvíjí povaha reakce dítěte na ztrátu a případná patologie (Bowlby, 2013).

1.2 Náhradní rodinná péče

Caroline Archerová (2001) se domnívá, že všechny děti, které se dostanou do náhradní rodinné péče, prožily bolest. Některé hned na začátku svého narození, protože se jich rodiče vzdali. Jiné prožívaly bolest nejenom psychickou, ale i fyzickou ve formě zanedbávání, týrání či zneužívání rodičem. Každé dítě je individuální stvoření a každé reaguje jinak na situaci, do které se bez vlastního přičinění dostalo. Důležité je, aby děti měly možnost vyprávět se ze svých pocitů a ztrát a tím mohly jít vstříc lepším zítřkům.

„Zraněné děti také často zraňují ostatní, zvláště toho, kdo se jim snaží přiblížit. Jsou vlastně jako ježci – jsou heboučké a jemné uvnitř, ale tvrdé a pichlavé navenek a to nejvíc, když se cítí ohrožené.“ (Archerová, 2001, s. 15).

Formy náhradní rodinná péče mají jeden významný společný znak, kterým je fakt, že dítě, o které se lidé starají a pečují o něj, se jim nenarodilo. Často je to dítě úplně cizí a jeho budoucí rodiče neměli zpravidla možnost, až na výjimky, se s dítětem seznámit v jeho nejujtější věku. Před budoucí rodiče vystupuje nelehký úkol přijmout „cizí“ dítě do své péče, přijmout ho takové jaké je, sžít se s ním a přizpůsobit svůj život jeho potřebám (Matějček a kol., 1999).

1.2.1 Když pečují prarodiče

Nežádka se stává, že dítě přijmou do pěstounské péče jeho prarodiče. Hlavním důvodem, proč děti vychovávají prarodiče je, že se rodiče nemohou nebo neumí postarat o své děti, anebo následkem tragédie v rodině (úmrtí jednoho nebo obou rodičů). Na jedné straně se zdá, že je to pro dítě nejlepší možná cesta, protože prarodiče pro něj nejsou většinou úplně cizí, dítě také nese některé genetické znaky svých prarodičů. Navíc prostředí, ve kterém prarodiče žijí, je poměrně často dítěti také známo. Prarodiče se úlohy „rodiče“ často ujmou, protože se jedná právě o jejich vnouče. Tento malý človíček je pokračováním jejich rodu, a tak ho chtějí dobře vychovat. Dítě zpravidla u prarodičů netrpí nedostatkem lásky, ba naopak její přemírou. Prarodiče si jsou většinou vědomi, že jejich čas na zemi je kratší, než by potřebovali na výchovu vnoučete, cítí, že jim ubývají psychické a fyzické síly, a také jejich schopnost přizpůsobit se tempu a nárokům dítěte je omezená. Jedním

z problémů, když se děti dostanou do pěstounské péče svých prarodičů, je, že prarodiče jsou méně ochotni podstoupit nějakou formu terapie, i když by ji dítě potřebovalo, nebo vyhledávat odbornou pomoc, i když je jim zkušenými pracovníky nabídnuta. Důvody, proč je pomoc odmítána, jsou spatřovány ve vyšším věku prarodičů, ale také proto, že nechtějí narušit soukromí svých rodinných vztahů (Matějček a kol., 1999).

Rodiny, které si v České republice chtějí vzít dítě do náhradní rodinné péče, musí projít psychologickými testy a různými druhy školení a příprav. Ve Velké Británii jsou nabízeny kurzy nejenom pro náhradní rodiče, ale také pro pedagogy, kteří mají ve své třídě adoptované dítě. Adoptované děti se mohou často potýkat s problémy ve třídě a i jejich školní prospěch může být horší. Školení by mělo pomoci pedagogům vžít se do situace dítěte a ukázat jim, jaké následky může mít traumatická událost a stres na školní prospěch dítěte (Adoption UK, 2017).

1.2.2 Formy náhradní rodinné péče

Právní norma rozděluje náhradní rodinnou péči na náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu.

„Formy náhradní rodinné péče jsou:

- a) svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče;*
- b) pěstounská péče;*
- c) pěstounská péče na přechodnou dobu;*
- d) osvojení;*
- e) poručenství (s osobní péčí)“ (Vyskočil, 2014, s. 9).*

svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Dítě může být svěřeno do péče jiné fyzické osoby, než je rodič, pokud je to v zájmu dítěte. Osoba, které bude dítě svěřeno, by měla být schopna se o dítě řádně postarat, a samozřejmostí je, že se svěřením dítěte do péče souhlasí. Není neobvyklé, že soud svěří dítě do péče nějakého příbuzného. Osoby pečující o dítě po dobu nezbytně nutnou, jsou jim vymezena práva a povinnosti ke svěřenému dítěti a mohou zpravidla

dítě zastupovat v běžných záležitostech. Rodičům nezaniká rodičovská zodpovědnost (Vyskočil, 2014).

pěstounská péče

Dříve byla upřednostňována kolektivní péče o děti. Pěstounská péče začala být preferována později, protože bylo zjištěno, jak neblaze se děti vyvíjejí v ústavním zařízení. Díky citové deprivaci se začalo přemýšlet o tom, jak dětem v ústavech a dětem přicházejících do ústavů co nejlépe nahradit rodinu. O umístění dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud. Pěstouni musí zaručit, že jsou schopni řádně se o dítě postarat. V případě, že má o dítě zájem osoba jemu blízká nebo příbuzná, upřednostní soud tuto osobu. Než soud svěří dítě do pěstounské péče, žádá orgán sociálně právní ochrany dětí o vyjádření, zda je pěstoun vhodný. Pěstoun, který žádá o svěření dítěte do pěstounské péče, prochází psychologickým vyšetřením a je povinen se účastnit kurzů pro pěstouny. O začátku pěstounské péče rozhoduje soud a konec pěstounské péče je ukončen zletilostí dítěte. Pěstounská péče může být zrušena, požádá-li o to pěstoun, může být také z vážných důvodů zrušena na základě rozhodnutí soudu. Pěstoun má práva a povinnosti ke svěřenému dítěti. Vyživovací povinnost se ho ale netýká, ta je nadále v rukou rodičů. Pěstoun zastupuje dítě v běžných věcech a situacích (Vyskočil, 2014).

poručenství (s osobní péčí)

„Není-li tu žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů. Poručník je zákonným zástupcem dítěte. Ustanovený poručník může, ale nemusí o dítě osobně pečovat. Poručník má v případě osobní péče nárok na peněžité příspěvky obdobné jako pěstoun. Na řádný výkon funkce poručníka pravidelně dohlíží soud“ (Vyskočil, 2014, s. 13).

Zbylé dvě formy náhradní rodinné péče jsem nepopisovala, protože děti, které jsou středem mého zájmu, nejsou ani osvojeny ani v pěstounské péči na dobu přechodnou.

1.3 Situace, které mohou negativně ovlivnit citový vývoj dítěte

1.3.1 Smrt matky

Již výše jsem zmiňovala, v podkapitole ztráta, jaké je pro dítě ztratit jednoho z rodičů. Výzkumy ukazují, že i dítě prožívá velikou bolest a veliké trápení, které může přetrvávat poměrně dlouhou dobu. Elisabeth Kúbler-Ross (2015) popisuje, že je důležité, aby děti mohly zůstat doma spolu s umírajícím člověkem, účastnit se všech rozhovorů a společně s ostatními se podělit o svoji úzkost a strach. Je důležité vědět, že strach a úzkost neprožívá jenom on, ale všichni okolo. Tato zkušenost je pro děti velmi přínosná, protože se smrt stává pro dítě součástí života.

„... lidské nevědomí není schopno rozlišovat mezi přáním a skutkem...“ (Kúbler-Ross, 2015, s. 11). Představme si situaci, kdy matka dítěti něco zakáže. Co udělá dítě? Začne se zlobit na matku a nezdědka se stává, že si pomyslí, kdyby raději umřela... Jestliže je matka v tuto dobu ohrožená nějakou nemocí nebo bude mít těžkou autohavárii, dítě si bude smrt matky dávat za vinu a její smrt bude pro něj velice traumatická. Stejně trauma prožije, i když možná později potom, co si přálo, aby umřela (Kúbler-Ross, 2015).

„Pětileté dítě, které ztratí svou matku, jednak za její zmizení viní samo sebe, jednak se na ni hněvá – za to, že od něj utekla a už se o něj nestará. Mrtvá osoba se tak stává někým, koho dítě miluje a po kom velmi touží, ale koho zároveň jako viníka své deprivace stejnou měrou nenávidí“ (Kúbler-Ross, 2015, s. 13).

Elizabet Kúbler-Ross (2015) se zmiňuje, že děti do tří let vnímají smrt pouze jako odloučení. Po třetím roce je smrt spojena s tzv. zohavením. Dítě, které je už poměrně samostatné a prozkoumává své okolí, se setkává na cestě s přejetou kočičkou, roztrhaným ptáčkem, mrtvým krtkem... V tomto období se dítě zabývá celistvostí svého těla a bojí se všeho, co by tuto celistvost mohlo poškodit. Smrt pro děti od tří do pěti let není nezvratná, *„... je pro ně čímsi stejně dočasným, jako když na podzim zahrabeme do země cibulku a ona nám na jaře zase vzejde“* (Kúbler-Ross, 2015, s. 197). V pěti letech si dítě představuje smrt jako zlou bytost, které odvádí lidi pryč. Až kolem devátého roku dítě začíná chápat smrt jako nezvratnou.

1.3.2 Drogová závislost matky

Některé výzkumy ukazují, že alkoholová závislost může být dědičná a to až v 60%. Tato dědičná závislost ale není prokázána u jiných typů drog. Děti ovlivňuje nejenom jejich genetická výbava, ale také to, jak se chovají rodiče, děti se totiž učí, jak je známo, nápodobou. Pokud tedy rodiče užívají drogy, je velice pravděpodobné, že i jejich děti budou mít s drogami problém (Elliot, 2002).

Drogovou závislost u dítěte můžou vyvolat velmi špatné vztahy mezi rodiči anebo pocit dítěte, že je svým rodičům na obtíž, že ho nemají rádi, pokud o něj neprojevují zájem. Dítě potom nachází útěchu právě v drogách. Příčinou braní drog může být také traumatizující událost (smrt jednoho z rodičů, opuštění dítěte matkou, drogová závislost a prostituce matky...), se kterou se dítě nedokázalo správně vyrovnat. Tato událost mohla dítě zasáhnout již v dětství (Elliot, 2002).

1.3.3 Alkoholová závislost

Je dokázáno, že malé množství alkoholu snižuje riziko infarktu myokardu. Avšak každodenní pití alkoholu tělu neprospívá a k alkoholu se vytváří tolerance. To znamená, že organismus je schopen odbourávat větší množství alkoholu a v důsledku tolerance je účinek vypitého množství alkoholu nižší, než byl na začátku (Elliot, 2002).

„Zvyšující se schopnost organismu odbourávat alkohol vede k notorickému stavu, kdy normální fungování tělesných systémů vyžaduje stálou přítomnost alkoholu v krvi – člověk se stane fyzicky závislým. Při okamžitém vysazení alkoholu se jedinec stává neklidným, je rozrušený, třese se (Elliot, 2002, s. 150).

Varovným faktem je tvrzení, že alkoholová závislost je v 60% dědičná (Elliot, 2002).

1.3.4 Násilí v rodině

Tam, kde dítě byt jen přihlíží násilí v rodině, je poškozen vývoj dítěte. Děti, které jsou fyzicky zneužívané, se mnohem častěji chovají zlostně a prohra či neúspěch je pro ně frustrující. Děti, zejména chlapci, kteří vyrůstají v rodině, ve které se často objevuje násilí, mají větší sklon k agresivitě než jiní chlapci. Násilí v rodině má neblahý dopad na emoční regulaci dítěte. Emoční regulace je proces, kterým dítě ovládá své pocity. Takové dítě pak může být zbrklé a agresivní, ale také smutné a zoufalé při běžných

činnostech, které u jiných dětí nevyvolávají ani smutek ani zoufalství. Další oblast, která je narušena násilím, je attachment. U většiny dětí z rodin, kde je násilí na denním pořádku, je prokazatelná nejistá vazba na jednoho z rodičů. Tyto děti také mají problém v oblasti svého „já“, bývají více agresivní a většinou sami sebe nehodnotí pozitivně. V neposlední řadě mají tyto děti většinou problém s navázáním vztahů s jejich vrstevníky (Elliot, 2002).

PRAKTICKÁ ČÁST

1.4 Cíl práce, výzkumné otázky, metodika výzkumného šetření

1.4.1 Cíl práce

Cílem výzkumu je na základě uvedených kazuistik popsat vývoj dětí, které z různých důvodů vychovávají jejich babičky, a věnovat pozornost momentům, které v tomto kontextu vstupují do života mateřské školy.

1.4.2 Hlavní výzkumná otázka

Byla stanovena hlavní výzkumná otázka: Jaký je vývoj dětí, které jsou svěřené do péče svých babiček?“

1.4.3 Dílčí výzkumné otázky

VO1: Jakým způsobem se adaptují na mateřskou školu děti, které jsou vychovávány svými babičkami?

VO2: Jaké jsou vztahy dětí v péči babiček k učitelce mateřské školy?

VO3: Jaké mají děti v péči babiček vztahy s ostatními dětmi?

VO4: Jak může učitelka v mateřské škole ovlivnit emocionální vývoj dítěte, které vychovává babička?

1.4.4 Metodika výzkumného šetření

Ve své bakalářské práci jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu, a to protože pomocí kvalitativního výzkumu se můžeme dostat do hloubky problematiky, kterou se tato práce zabývá, konkrétně dětmi předškolního věku, které jsou vychovávány svými babičkami. *„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu“* (Švaříček, Šedová a kol., 2007, s. 17).

Data jsou uvedena ve formě tří případových studií, které byly sepsány na základě zúčastněného dlouhodobého pozorování dětí, které jsou vychovávány svými babičkami, v mateřské škole. Basseye (1999, in Švaříček, Šedová a kol., 2007, s. 99) tvrdí, že *„provádět výzkum podle případových studií znamená být doslova tam, kde*

dochází, laicky řečeno, k přímé akci, být v centru dění, získávat data a „svědectví“ takzvaně z první ruky.“

1.5 Charakteristika výzkumného šetření

1.5.1 Charakteristika šetření v čase

Tvorba případových studií a pozorování dětí probíhalo od září 2015 do prosince 2016 a bylo ovlivněno pozdějším příchodem některých pozorovaných dětí do mateřské školy (některé děti tudíž nebyly pozorovány po celou dobu, která je výše uvedena). Také v případě Elenky neprobíhalo typické zúčastněné pozorování, spíše šlo o důkladné rozpomínání.

1.5.2 Charakteristika pozorovaných dětí

Elenka se do péče prarodičů dostala poměrně brzy a to kolem třetího roku. Jednoho dne ji maminka zanechala u svých rodičů a odjela. Elenčina maminka se, podle mého názoru, chtěla o Elenku starat, ale bohužel kvůli své drogové závislosti a práci spoléhnice to nezvládla.

Maminka Marušky a Maxmiliána se nedokázala o své děti postarat, do péče babičky byly svěřeny velice brzy. Maruška v necelých třech letech a Maxmilián v necelém roce.

Josífek a Alešek byli svěřeni babičce, protože jejich maminka náhle umřela. Josífkovi byly tři roky a Aleškovi jeden rok. Tatínek o děti nejevil příliš velký zájem.

1.6 Kazuistiky

1.6.1 Kazuistika č. 1

Elenka (8)

Elenka přišla do mateřské školy ve třech letech. To bylo v době, kdy jsem zde ještě neučila. Paní učitelka o Elence vždycky hezky mluvila, byla to taková statná a šikovná holčička, výřečná, ničeho se nebála, do všeho se pouštěla s rozhodností, měla svoji hlavu a svoje názory. Do mateřské školy ji zpočátku vodila maminka. Elenka byla vždycky upravená, čistá a pěkně učesaná. Na začátku předškolní docházky byla Elenka v péči své maminky, která ale bohužel bojovala s drogovou závislostí a pracovala jako společnice a tanečnice v nočním klubu. Také tam s Elenkou bydlela. A proto není nijak zvlášť překvapivé, že paní učitelce v mateřské škole ukazovala, jak se tancuje u tyče, co všechno maminka dělá a jak to dělá, a že používala slova, která pro děti v jejím věku nejsou vůbec obvyklá. Nevím čím to je, ale Elence stačilo, aby jí paní učitelka řekla, že taková slova používat v mateřské škole nemůže, a ona je opravdu po krátké době přestala používat. (Stejná situace nastala v případě Marušky, která zná všechna sprostá slova. Byla jsem upozorněna, že se je nebojí a ani nestydí používat, ale v mateřské škole jsem u Marušky nikdy žádná sprostá slova neslyšela. Když řekla slovo, které se do mateřské školy nehodilo, přitom nepatřilo mezi ta vyloženě sprostá, tak jen potichu nějakému spolužákovi, který ji něčím rozzlobil. Proč nepoužívala sprostá slova v mateřské škole, když jsou jinak v její rodině na denním pořádku a Maruška se je nebojí, ani nestydí použít, a používá je, když je venku s dětmi v parku?). Elenka v mateřské škole patřila mezi děti, které se účastnily všeho dění a všech aktivit. Elenka nemohla nikde chybět a na nové hry a úkoly nebo výtvarné práce se vždycky těšila.

Maminka měla na konci roku problémy s placením školného a stravného, a tak Elenka na začátku června přestala chodit do mateřské školy a vrátila se až v říjnu, kdy neuhrazené dluhy zaplatili za maminku její rodiče, tedy prarodiče Elenky. Od této doby se také prarodiče, ještě ne formálně, starali o Elenku.

Jednou si přijela pro Elenku maminka, to už Elenka byla skoro celý rok u prarodičů, ale formálně byla stále v péči maminky, vzala Elenku, a protože nebyl jediný důvod Elenku nevydat, odjely spolu údajně domů. Domů ale nedojely...

Maminka si beze slova Elenku odvezla a nikomu neřekla kam, proč, kde budou bydlet... Zanedlouho však Elenka byla zpátky u prarodičů. To byla asi poslední kapka pro prarodiče a oba se začali aktivně zajímat o to, aby Elenku získali do péče.

Když jsem nastoupila do mateřské školy jako učitelka, Elenka byla jediné dítě, které se mnou ze začátku „bojovalo“. Neustále se vyptávala, kde je jejich paní učitelka, která odešla do důchodu, a říkala: „za tenhle stůl si nemůžeš sedat, ten je naší paní učitelky!“ Vzdurovala mi asi týden, ale necítila jsem se špatně. Domnívala jsem se, že Elenka měla paní učitelku ráda a ráda by ji tu měla. Zároveň jsem se ptala sama sebe, proč se ostatní děti na paní učitelku tolik neptaly a vzaly mě hned za svou (s výjimkou dětí, které nastoupily do mateřské školy zároveň se mnou). I když mi Elenka ze začátku vzdurovala, neřekla bych, že by mě neměla ráda nebo že bych jí nebyla sympatická. Každé ráno se chodila vítat a seděla mi na klíně a už od prvních dnů jsem od ní dostávala hezké obrázky plné srdíček, zvířátek, kreslila mě jako paní učitelku. Elenku bych hodnotila podobně jako předchozí paní učitelka, Elenka byla opravdu živá holčička, která neustále vymýšlela nové a nové hry a nevydržela chvíli zahálet. Byla takový „generál“, potřebovala všem a všemu velet a špatně nesla, když jí někdo odporoval nebo neposlouchal.

V této době žila již Elenka s prarodiči (oba jsou přibližně padesátiletí), jak už jsem výše zmiňovala, ale formálně byla pořád v péči maminky. Maminka měla různá období. Chvilí byla u rodičů s Elenkou a o Elenku se starala (Starala se dobře, byla ochotná si ráno přivstat a jít s Elenkou procházkou do MŠ, z domu to měly asi jeden a půl kilometru. Když si šla pro Elenku, byla ochotná s sebou vzít kolo, aby Elenka mohla jet domů na kole.), poté zase „zmizela“ a nedala o sobě vůbec vědět. Takhle maminka vždycky odcházela a přicházela zpět k Elence, pokaždé když měla maminka tendence se k Elence vracet, naslibovala jí, že budou už jenom spolu, že spolu budou bydlet, ale vždycky odjela, někdy i bez rozloučení a Elenku tam nechala. Elenka z toho byla zmatená a těžce to nesla, ale nikdy na maminku nedala dopustit. Maminka byla pro Elenku nejlepší maminka na světě, v mateřské škole vždycky o mamince mluvila v samých pozitivěch (moje maminka je nejkrásnější, maminka je nejlepší - koupí mi poníka, moje maminka umí všechny jazyky – umí čínsky, německy, dokonce i řeč zvířat) a o prarodičích, kteří se o ni starali, měla negativní zkreslené mínění podmíněné

maminkou. Říkala například: „Babička je zlá, protože nedovolí, aby maminka přijela“, „maminka si mě chce vzít, ale babička to s dědou nedovolí“, „babička je zlá, nechce, abych byla s maminkou“...

Od maminky měla Elenka, na co si vzpomněla (morčata, přičemž nevdí, když nějaké umře v důsledku nedostatečné péče ze strany Elenky, koupí se nové, „malovátka“, mobilní telefony, fotoaparát, tablety...), maminka naslibovala Elence vždycky spoustu věcí, třeba přítomnost na vánoční besídce nebo na vystoupení na den matek, ale většinou se nedostavila. Elenka pak byla vždycky hodně smutná.

Elenka je v současné době stále v péči prarodičů, kteří jí dávají pocit jistoty. Oba prarodiče se aktivně o Elenku starají, ale protože je dědeček stále ještě pracovně činný, většinu času tráví Elenka se svojí babičkou, která si s ní hraje, povídá, učí se s ní, pracuje, vykonávají spolu běžné domácí práce. Elenčina babička převzala roli její maminky, účastnila se všech besídek a vystoupení, které jsme v MŠ organizovali, žádnou z nich nevynechala. Babička se o Elenku velice dobře stará, soudím tak z toho, že Elenka toho hodně v mateřské škole věděla a znala, sama o sobě byla velice zvědavá, ale musela být někým podporována a někdo jí musel věnovat svůj čas. Protože většinu svého času trávila s babičkou, musela být ona tím pozitivním a trpělivým zdrojem informací. Elenka navíc uměla hrát stolní hry jako je pexeso, člověče nezlob se, domino, což není v současnosti úplně běžné. Elenka také do MŠ často nosila různé knížky, hlavně o zvířatech a dinosaurech, často si také nosila svoje kreslicí sady, kde měla spoustu pastelek, fixy, různé šablony. Když jsem občas s babičkou mluvila, stěžovala si na to, jaké dárky Elence maminka vozí, narážela na výše zmíněné tablety a telefony, sama říkala: „Elenka takové věci ještě nepotřebuje“ a já jsem s ní musela souhlasit.

Elenka s prarodiči prožívá pěkné dětství, jezdí spolu na výlety, jezdí k moři, do aquaparků, zoo, dinoparků či na dětské tábory. Dnes je Elence již osm let a navštěvuje druhou třídu základní školy, hraje fotbal, svůj volný čas tráví jako jiné děti, ale prarodiče se jej snaží vyplnit aktivitami, při kterých jsou spolu.

Poslední rok v mateřské škole již byla Elenka soudně svěřena do opatrovnictví prarodičů, s maminkou se pravidelně vídala. Babička mě vždycky telefonicky informovala o tom, že si pro Elenku přijde do mateřské školy maminka a že Elenku

můžu bez obav pustit s maminkou. Postupem času si Elenka zvykla na to, že maminka přichází a odchází, a už nebyla tak smutná, když maminka odjela.

Jednou se mi babička svěřila, že Elenka hodně zlobí, ale s dědečkem se bojí Elence něco odříct nebo zakázat, aby o ni nepřišli. Konkrétně se bojí toho, že by se při kontrole sociálních úřednic Elenka zmínila o nějakém zákazu nebo pohlavku.

Elenka, která je dnes ve druhé třídě o mamince mluví jen zřídka, vím, že se stýkají, ale návštěvy jsou hodně nepravidelné. Elenka už o mamince „nebásní“ jako v mateřské škole. Když jsem ale Elenku poprosila, aby mi nakreslila člověka, kterého má opravdu ráda, nakreslila svoji maminku. Co mě ale zaujalo, že nad obrázek nenapsala slovo maminka, ale křestní jméno maminky (které je zakryto z důvodů anonymity), a protože jsem byla u toho, když obrázek kreslila, všimla jsem si, že Elenka musela chvilku přemýšlet, aby si vzpomněla na křestní jméno svojí maminky. V jednu chvíli ji ale napadlo, že maminka se přece jmenuje stejně jako babička (obr. č. 1, viz příloha).

Na druhém obrázku měla Elenka nakreslit Vánoce u nich doma. Na obrázku je nakreslená babička s dědečkem a Elenkou u vánočního stromečku. Nahlas přemýšlela o tom, že nakreslí i maminku, nakonec se však rozhodla a maminku na obrázek nenakreslila (obr. č. 2, viz příloha).

1.6.2 Kazuistika č. 2

Maruška (6) a Maxmilián (4)

Maruška a Maxmilián byli odebráni mamince, když byli oba hodně malí. Marušce bylo něco málo přes dva roky a Maxmiliánovi nebyl ani rok. Děti byly odebrány, protože se maminka údajně nebyla schopná o ně postarat (píši údajně, protože nikdo doopravdy neví, snad kromě babičky, jak to s péčí maminky o děti bylo. Někteří tvrdí, že se maminka opravdu nebyla schopna o děti postarat, jiní se zmiňují o tom, že se maminka starala, ne nijak zvlášť dobře, ale starala. Babička měla údajně přijít o práci a začít se zajímat více o děti a o to, jak o ně maminka pečuje). Spolu s otcem měli také problémy s drogami. Děti se dostaly do opatrovnictví babičky. Maminka Marušky a Maxmiliána má ještě jednoho syna ve věku asi 14 let, avšak tento chlapec má jiného otce. Dlouho se o chlapce starala sama, ale také on je teď v péči

babičky (matčiny matky). Tatínek Marušky a Maxmiliána střídavě žije ve stejné obci jako oni, vídají se spolu a občas s nimi i bydlí.

Když do mateřské školy nastupovala Maruška, byla to tichá holčička, která se nejdříve moc neprojevovala, měla jsem pocit, že se snažila od první chvíle být pro mě tou nejlepší holčičkou ze školky. První den se jí v mateřské škole moc líbilo, všechno si se zaujetím prohlížela, všechno chtěla vyzkoušet, měla na mě spoustu otázek, zároveň se neustále pohybovala v mojí těsné blízkosti. Nastupovala do mateřské školy ve věku čtyř let. Když uběhlo naše první dopoledne v mateřské škole a Maruška měla jít po obědě domů s babičkou, tak se mě chytila kolem krku a nohama kolem pasu tak silně, že jsem ji ze sebe nemohla sundat, hrozně plakala a říkala, že nechce domů. Když se mi podařilo ji sundat, vysvětlila jsem jí, že zítra zase přijde a že se na ní budu těšit, ještě pořád křičela přes celou chodbu, že tu chce zůstat. Bylo mi hrozně, byla jsem sice ráda, že se Maruška v mateřské škole líbí, zároveň jsem se sama sebe ptala, proč se netěší domů, a obávala jsem se, aby se na Marušku babička moc nezlobila za tuto scénu, kterou předvedla.

Maruška s Maxmiliánem to nemají doma lehké. Jak už jsem zmiňovala, žijí u babičky, která je má v péči, žijí ve společné domácnosti s dědečkem a strýcem (bratrem jejich otce). Podle výpovědí dětí jsou doma často neshody a dokonce by tam mělo docházet i k fyzickému napadání mezi dospělými. (V kroužku jsme si s dětmi povídali o tom, co se jim nelíbí, a Maruška s Maxmiliánem říkali, že se jim nelíbí, když se babička se strejdou a dědečkem perou. Nutno ještě podotknout, že babička si dopřává alkohol ve větším množství než je asi vhodné). Z doslechu a výpovědí lidí vím, že mají doma poměrně rušno, sama jsem několikrát mohla pozorovat babičku na dětském hřišti, jak se baví s Maruškou, jakým způsobem s ní komunikuje, jak ji oslovuje a bohužel tento způsob, podle mého názoru, je dost hrubý a nevhodný pro komunikaci s kýmkoli, natož s dítětem. Maruška má ve svém slovníku snad všechna sprostá slova. Byla jsem na to upozorněna již před jejím nástupem do mateřské školy. Avšak v mateřské škole žádná sprostá slova neužívá. Je zvláštní jak malá holčička dovede oddělit slova vhodná a nevhodná do mateřské školy. Choulostivým problémem babičky je alkohol, na problematiku alkoholu jsem poukázala v praktické části.

Maruška je a byla v mateřské škole od začátku velice snaživá a zvědavá. Skoro každé ráno přichází do mateřské školy s úsměvem na tváři a sděluje co je nového, co viděla a co se stalo. Maruška má v mateřské škole své kamarády, i když s nimi má časté konflikty (nemá tam ale “nejlepší” kamarádku, na kterou by se těšila, se kterou by trávila více času a sdílela s ní přání popřípadě tajemství), ostatním dětem dokáže upřímně pomoci a poradit. Je aktérkou her, ale dokáže se také přizpůsobit pravidlům her jiných dětí. Zlom nastává v situaci, kdy je Maruška někým poražena nebo je vyřazena z vyřazovací hry, to se jí nafouknou tváře, a i když ví, že se nic neděje, protože to dětem často opakují, mnohem hůře než ostatní děti se vyrovnává s „prohrou“. Možná tato situace může mít něco společného s prostředím, ve kterém Maruška žije (viz teoretická část – násilí v rodině). Maruška se zajímá o věci kolem sebe. Ráda zpívá písničky a má dobrou paměť na básničky. V mateřské škole nebyly s Maruškou žádné problémy. Negativem je Maruščina náladovost, náladová začala být až posledních pár měsíců. Maruška také dlouho nevydrží u jedné činnosti, činnosti často střídá, někdy ani činnost nedokončí.

Maruška má v mateřské škole kromě bratříčka také sestřenicí Verunku. S Verunkou mají zvláštní vztah, jednu chvíli se spolu „baví“ a hned na to se přímo „nesnáší“. S žádnou jinou holčičkou Maruška takový kolísavý vztah nemá. Verunka žije v úplné rodině, má svoji maminku a to je pro Marušku asi hodně těžké. Ví, že se s Verunkou a její maminkou, Maruščinou tetou hodně vídají, tráví spolu hodně času. Z chování Marušky je patrné, že na Verunku žárlí a domnívám se, že je to právě kvůli tomu, že Verunka má maminku. I když, jak sama Maruška říká: *„Já nemám maminku, já mám jenom babičku a tátu a babička mě má ráda.“*

Babička se a Marušku po stránce fyzické stará velice dobře, Maruška chodí do mateřské školy upravená a často se mi chlubí, že dostala nové botky a nové tričko a že jí to koupila babička. Co se týče psychické stránky, tak to nedovedu úplně dobře posoudit. Maruška spoustu věcí zná, z toho vyplývá, že s ní musí někdo doma mluvit a věnovat jí svůj čas. Když se ale zeptám Marušky, co dělala doma, tak si neustále maluje anebo kouká na televizi. Pexeso a jiné stolní hry zná Maruška z mateřské školy. Na procházky spolu s babičkou nechodí, volný čas je omezen na dětské hřiště, které je na návsi ve vesnici. Na výlet jezdí pouze s tetou, a to jen občas. Když jedeme do divadla

tak Maruška s oblibou sleduje výlohy obchodů a zajímají ji hmotné věci, prstýnky, řetízky, oblečení... „s babičkou taky koukáme do výloh.“

První vánoční svátky, které jsem s Maruškou prožila v mateřské škole, jsem byla trošku smutná z toho, že Maruška už ve čtyřech letech věděla, že žádný Ježíšek neexistuje. „Dárky nám kupuje babička a já vím, že dostanu klavír a Maxmilián dostane... a musíme pak babičce poděkovat.“ Víím, že každý své děti nemusí vychovávat v tradičním stylu, který je typický pro českou kulturu, a také víím, že existují náboženství, které neslaví vánoční svátky, a že i tyto děti navštěvují mateřskou školu. Ale i tak mě trochu rozesmutnilo, že Maruška, ač tak malá, je připravena o těšení se na Ježíška, o možnost představovat si Ježíška ve své fantazii, psát Ježíškovi dopisy... Když se mě děti v mateřské škole ptaly, jak je to s tím Ježíškem, právě ve spojení s Maruščiným vyprávěním, řekla jsem dětem, že k nám domů dárečky nosí Ježíšek a že i do školky je nosí Ježíšek, Vyprávěla jsem dětem, jak jsem jako malá čekala na Ježíška já, ale ač jsem ho vyhlížela sebevíc a sebepečlivěji nikdy jsem ho neviděla.

Babička, protože má v péči dvě děti, je neustále v kontaktu se sociálním odborem. Jezdí na různá školení, které sociální odbor nabízí pro osoby, které mají v péči děti. Sociální odbor s mateřskou školou spolupracuje a mateřská škola píše posudky na obě dvě děti. Jednou, když sociální odbor ohlásil babičce, že se přijde na děti zeptat do mateřské školy, promluvila Maruška o tom, že až se paní ze „sociálky“ zeptají, tak musí říct, že se mají dobře.

Když Maruška dostala úkol nakreslit svoji rodinu u vánočního stromečku, hned se pustila do kreslení. Nakreslila babičku, sebe, Maxmiliána a dědu. Na postavách je zřetelně viditelný úsměv všech čtyř členů (obr. č. 3, viz příloha). Tatínek Marušky bydlí ve stejné vesnici jako Maruška a se svými dětmi se občas vídá, přesto na obrázku chybí. Maruška o tatínkovi skoro vůbec nemluví. Nevzpomínám si, že by někdy řekla, že něco dělala s tátou. S maminkou se Maruška vůbec nevidá a ani se o ní nikdy nezmiňuje. Pro Marušku jako by existovala jenom babička. Babička je také ta, která chodí na naše veškerá vystoupení, jak na vánoční besídku, tak na vystoupení pro maminky. Když chystáme spolu s dětmi nějaké vystoupení, tak zpravidla říkáme, pro koho to vystoupení bude, bude pro maminky a tatínky, „a taky pro babičky a dědečky“

doplňuje Maruška s úsměvem na tváři bez jakékoli lítosti, že ona tam nebude mít maminku, ale „jenom“ babičku.

Když měla Maruška nakreslit člověka, kterého má opravdu ráda nakreslila, k mému překvapení, tatínka. Tatínek se na obrázku usmívá a vypadá šťastně. Výše jsem se zmiňovala, že Maruška sice tatínka občas vídá, ale moc o něm nemluví, přesto se na obrázku objevila jeho smějící se postava (obr. č. 4, viz příloha).

Maxmilián se dostal do péče babičky v necelém roce. Když poprvé přišel Maxmilián do mateřské školy, vůbec se neostýchal, přišel do prostředí, které mu jako by bylo známé, domnívám se, že mu toto prostředí bylo vylíčeno Maruškou. Stejně jako Maruška byl od prvního dne velice milý a zvědavý. Na všechno se musel podívat, všechno si musel prohlédnout a ptal se na spoustu věcí. První den odcházel z mateřské školy nadšený a ptal se, jestli se jde zítra zase do školky. Od té doby se chodí každé ráno s úsměvem a šibalsky „rozsmátýma“ očima se mnou pozdravit a trošku taky pomazlit. Když se pomazlí, jde si hrát s ostatními dětmi. V mateřské škole se Maxmilián adaptoval velice dobře, nevzpomínám si, že by jedinkrát zaplakal a chtěl se vrátit domů za babičkou nebo že by byl v mateřské škole smutný.

V kolektivu dětí je Maxmilián oblíbený, má kamarády i nejlepšího kamaráda Krištofa, se kterým zažívá v mateřské škole spoustu legrace. Oba kluci se podporují, pomáhají si a taky spolu často zlobí a vymýšlejí různé legrácky a lumpárny. Maxmilián, stejně jako Maruška, má rozšířenou slovní zásobu o všechna sprostá slova. Stejně jako Maruška je ale v mateřské škole nepoužívá.

Z Maxmiliánových úst jsem nikdy neslyšela slovo maminka. Marně přemýšlím, jestli jsem něco slyšela o tatínkovi, spíše ne. Maruška a Maxmilián mají svoji rodinu a tou je pro ně právě babička. Je to právě ona, která se může těšit z lásky svých vnoučat. Babička, to je to slovo, které slychám z jejich úst, když se bavíme společně o rodině nebo když probíráme v oblasti zdraví potíže nemocného človíčka a kdo se o něho stará. „*O nás se stará babička, vaří nám čaj.*“ „ *A dává nám do něj citrón.*“ doplňuje Maruška.

Maxmilián je trochu jiný než Maruška, zdaleka není tak náladový, má mnohem více kamarádů, a když se mu něco přihodí, běží si ke mně pro útěchu a pomazlení.

Působí na mě šťastnějším dojmem než Maruška. Možná je to proto, že je mladší a neuvědomuje si tolik věcí, které se kolem něj dějí, jako Maruška. Možná je to právě proto, že ho babička dostala do péče ještě před jeho prvním rokem. Na Maxmiliánovi jsem nepozorovala ani zášť k dalším dětem, ani žárlivost vůči sestřenci Verunce, jako u Marušky.

Také Maxmilián měl úkol nakreslit svoji rodinu u vánočního stromečku. Úkolu se zhostil s chutí, a ačkoli kreslení není jeho silná stránka, z obrázků jsou patrné postavy, konkrétně teta (tatínkova nová přítelkyně), dědeček, Maruška, tatínek, babička a Maxmilián. Zajímavostí jsou klubička místo hlav (obr. č. 5, viz příloha).

Když měl Maxmilián nakreslit člověka, kterého má opravdu rád, stejně jako Maruška, namaloval tatínka, o kterém se běžně vůbec nezmiňuje. Z obrázku je patrný hlavonožec, který má tvář a ve tváři je patrný letmý úsměv (obr. č. 6, viz příloha).

1.6.3 Kazuistika č. 3

Josífek (5) a Alešek (3)

Josífka a Aleška potkala velká tragédie, jednoho dne se jim ztratilo slunce nad jejich hlavou. Umřela jim maminka. Mamince bylo dvacet jedna let. Pamatuji si na ten den, jako by to bylo dnes. Byl teplý červen a s dětmi jsme se jako každý den vydali na procházku. Procházeli jsme kolem bytového domu, kde maminka s Josífkem a Aleškem bydlela. Alešek, tenkrát ještě jako malé roční batole, se skoro nahatý vystavoval v zavřeném okně, s dětmi jsme mu zamávali a on nám opětoval mávání. Když jsme se vraceli z procházky, Alešek už v okně nebyl. Druhý den se k nám donesla zpráva, že maminka náhle umřela, příčinou úmrtí byl údajně zanedbaný diabetes. Nemohla jsem uvěřit tomu, co se stalo. Hodně jsem přemýšlela o tom, co teď bude s Josífkem a Aleškem. Chlapci měli tatínka, ale nežil s nimi, protože se maminka s tatínkem rozešli. Pokud si dobře pamatuji, občas kluky navštěvoval, ale nebylo to pravidelně. Domnívala jsem se, že si chlapce vezme do své péče maminka zemřelé maminky. Jaké bylo ale moje překvapení, když jsem se dozvěděla, že by chtěla do péče jen jednoho z chlapců a to staršího Josífka. Nakonec si oba chlapce domů odvedla maminka tatínka. Už to, že ztratili maminku, bylo pro chlapce velice těžké, ale neumím si představit, jak by to s chlapci bylo, kdyby je ještě rozdělili. V době, kdy maminka zemřela, ještě Josífek mateřskou školu nenavštěvoval, ale měl nastoupit v září téhož roku. Z jeho nástupu do

mateřské školy jsem měla velký strach. Přemýšlela jsem neustále o tom, jak s Josífkem budu jednat, co mu budu říkat, až se mi ve školce rozpláče, co mu řeknu, když se zeptá na maminku.

V září nastoupil Josífek do mateřské školy. K mému překvapení se adaptoval velice rychle a poměrně dobře. Po příchodu do školky se ihned začal bavit s dětmi a prohlížet si hračky. Rychle se přizpůsobil dennímu režimu. Babička si přála, aby Josífek ve školce odpočíval po obědě. Byli jsme s babičkou domluvené, že ho zkusím uložit, a pokud bude nějaký problém, tak jí zavolám, a ona si pro Josífka přijde. Josífek byl při ukládání do postýlky trochu nespůj, jako by se mu chtělo plakat. Domnívám se, že měl trochu strach, i když nedokážu přesně popsat, z čeho jeho strach pramenil, protože celý den byl ve školce spokojený. Proto jsem si k Josífkovi sedla, pohládila ho po tváři a řekla jsem mu, že si teď odpočine, že si přečteme pohádku, a potom že si pro něj přijde „maminka?“ zeptal se Josífek. Píchlo mě u srdce a jediné, na co jsem se zmohla, bylo, že jsem řekla, že maminka ne, ale babička. A on se mě zeptal: „Jo? Babička?“ Lehl si do postýlky, poslechl si pohádku a docela potichoučku odpočíval, nespál, koukal kolem sebe a měl takový ustrašený výraz v očích. S babičkou jsme se nakonec domluvili, že si pro Josífka bude chodit po obědě. Josífek byl rád, že si pro něj babička chodí po obědě. V době adaptace Josífek nikdy neplakal po babičce a o mamince mluvil velice zřídka.

Josífek se s dětmi v mateřské škole bavil a hrál si s nimi, ale za mnou chodil pro pomoc nebo pohlazení jen zřídka. Vlastně bych řekla, že mě nijak nevyhledával. Příliš se mnou nekomunikoval, i když s dětmi komunikoval bez zábran a často. Josífek se také první tři měsíce každý den počurával. Rychle si zvykl na to, že se na něj nikdo nezlobí, jen jsem mu vždycky říkala, že už je velký kluk a že je třeba si říct, když potřebuje čurat. Ale Josífek se počurával denně dál. Vždycky když jsem ho v šatně převlékala do čistých věcí, vzal mě jakoby kolem ramen a svými malými ručičkami mi točil culíkem na hlavě. Přemýšlela jsem o tom, proč mi to dělá, když pomazlit se za mnou nechodí. Napadlo mě, maminka měla také delší vlasy jako já, že možná takhle točil Josífek culíkem mamince. Trvalo asi tři měsíce, než si Josífek dokázal sám říct, že potřebuje na záchod. Josífek se od začátku zapojoval do všech aktivit ve školce, bez problémů s námi cvičil, při řízených činnostech s námi zpíval, hrál hry, snažil se, i když hodně pomalu

a někdy krkolomně, zapojit se i do rozhovorů. Pamatuji se, že jsme při řízené činnosti v kruhu mluvili o rodičích a děti často zmiňovaly maminku. Josífek také začal větu: „moje maminka“ pak následovalo delší ticho a po chvíli ticha Josífek začal znovu: „moje babička...“ Josífek se aktivně zapojuje do veškerých her a ani při volných hrách nesedí stranou. Někdy je tak moc „zapálený“ do hry, že nerozeznává realitu a hru. Párkrát se stalo, že Josífek v zápalu hry, kousnul kamaráda, se kterým si hrál, a jednou ho dokonce poškrábal tak, že kamarádovi tekla krev, Josífek si hrál na psa.

Babička se o Josífka, dle mého názoru, velice dobře stará a Josífek má babičku velice rád. Každé ráno po příchodu do mateřské školy se Josífek loučil s babičkou pusinkou, kterou vyžadoval. Poté ale babička mohla odejít a Josífek si šel v klidu hrát. Babička se také účastní všech besídek a vystoupení. Nutno ještě dodat, že s Josífkem, Aleškem a babičkou žije v jedné domácnosti ještě dědeček. Ten však jako by vůbec „neexistoval“. Josífek o dědečkovi vůbec nemluví, a když se zmíní, tak jen proto, že se zeptám. Nikdy ho také nepřivedl do mateřské školy a ani si ho nevyzvedával.

Josífek navštěvuje mateřskou školu již druhým rokem a spolu s ním navštěvuje mateřskou školu i mladší bráška Alešek. Když chlapci začali chodit do mateřské školy oba, tak měli oba problém s počuráváním. To, že se počurává mladší Alešek jsem chápala, ale nechápala jsem, že se to stává opět i Josífkovi. Trvalo nám zase asi tři měsíce, než jsme tento problém odbourali. Napadlo mě, jestli to u Josífka není forma obranného mechanismu - regrese. Také se občas stávalo, že se Josífek zakoukal do prázdna a vydržel se tak koukat delší dobu. Potom za mnou přišel a jako by nic mi oznámil, že se pokakal. Tahle situace se opakovala asi čtyřikrát.

Teď, když Josífek navštěvuje mateřskou školu druhým rokem, si se mnou mnohem více povídá a rád za mnou chodí, aby se pochlubil svým obrázkem nebo dílem. Také mě mnohem více vyhledává. Někdy si dokonce sedne k mému stolu, když třeba zapisuji přítomné děti, buď si se mnou povídá, anebo si jen se mnou u stolečku skládá. Josífek se také nechá ukonejšit, když se mu něco stane, ale nevyhledává mazlení se mnou jako jiné děti v mateřské škole.

Když měl Josífek nakreslit svoji rodinu o Vánocích, hodně mě překvapil výsledek jeho práce. Kreslil totiž na obě strany jednoho listu, na první straně je patrný vánoční

stroměček, vedle kterého stojí, dle slov Josífka, babička a táta (obr. č. 7, viz příloha). Na druhou stranu Josífek nakreslil sebe a Aleška (obr. č. 8, viz příloha).

Při kreslení člověka, kterého má opravdu rád se na jedné straně obrázku objevil tatínek (obr. č. 9, viz příloha) a na straně druhé strýček (obr. č. 10, viz příloha). Josífek má s tatínkem pěkný vztah, i když se spolu nevidí každý den. Josífek o tatínkovi často mluví a vypráví o tom, co s tatínkem prožil, a že se moc těší, až zase za tatínkem pojede.

Aleškův první den v mateřské škole probíhal velice dobře. Přítomnost staršího brášky mu dodávala odvalu, sebedůvěru i pocit bezpečí. Alešek se nejdříve stydlivě rozhlížel, potom ale začal, kousek po kousku, prozkoumávat celou mateřskou školu, s velkou zvědavostí a zájmem si prohlížel hračky, které ho zaujaly. Obešli jsme se bez pláče a bez zjevného stesku po babičce. Alešek ze začátku moc nemluvil, i když je, dle slov babičky dost živý a také se umí vztekat, v mateřské škole je spíše klidný. I když Alešek mluví málo, tak vždy když něco potřebuje, přijde za mnou, a buď naznačí, co potřebuje, anebo se mi to snaží říct. První dny si Alešek za ruku bral jenom Josífka, ale potom se mu nabízely i jiné děti a on si je ochotně za ruku vzal. Jak už jsem se zmínila, Alešek patří k tišším dětem, hodně sleduje ostatní děti a „učí“ se od nich, jak zacházet s určitými hračkami, jak se chovat a reagovat v určitých situacích. Zpočátku si hrál nejčastěji sám. Od prvních dnů se také zapojuje do všech činností v mateřské škole, rád s námi cvičí, při zpívání písniček zatím moc nezpívá, ale poslouchá a učí se, také při rozhovoru nebo diskusích se snaží zapojit, byť jen jedním slovem.

Když se Alešek v mateřské škole uhodí nebo se stane něco, co vnímá jako nespravedlnost, nejde si za mnou pro pohlázení, pochování, útěchu, jako jiné děti, ale utíká se schovat někam, kde je sám, a sám se tam vypláče (pláče potichu a tak, aby ho nikdo neviděl a neslyšel). Když jsem se poprvé ptala, co se stalo a jestli ho něco nebolí, schovával si obličej a sunul se více pod stoleček, abych na něj neviděla a abych na něj nemohla. Nechala jsem ho tedy samotného a asi to bylo to, co potřeboval, protože za chvíli ze své skrýše vylezl, a začal si zase hrát a vypadal spokojeně.

Alešek je také velice stydlivý. Když se střetnou naše pohledy, Aleška to jakoby vyleká a rychle se kouká jinam. Když se na něj usměji a zadívám se na něj, začne klopit oči a otáčet hlavičku, přitom se ale usmívá a do tváří mu stoupá ruměnc. Občas,

nejčastěji při obědě, se tak škádlíme, já se na něj usmívám, Alešek se také usmívá, ale pořád si zakrývá obličej, abych ho neviděla. Pak se věnuji jiným dětem a jen po očku na Aleška kouknu. Často vidím, že Alešek na mě kouká, ale když zjistí, že jsem se také koukla, zase si zakryje obličej rukama. Řekla bych, že do mateřské školy chodí rád, ale nepatří k dětem, které by se se mnou mazlily, stejně jako bráška Josífek. Nechá se ode mě obléknout, převléknout, chodí si, teď více než na začátku, pro pomoc nebo mi něco sdělí, ale fyzický kontakt se mnou nevyhledává. Když jsem ho několikrát držela v náruči, vzpíral se a chtěl zpátky na zem, nikdy ale neplakal a nekřičel. Také jsem si všimla, že Alešek se neloučí s babičkou pusinkou, tak jako Josífek. A ani tak horlivě babičku nevíta, tím ale vůbec nechci naznačit, že by se na babičku netěšil. Na babičku se těší a je vždycky rád, že si pro ně babička přišla, usmívá se na ni.

Josífek také malého Aleška brání, i když si s ním většinou v mateřské škole nehraje. Pamatuji se, jak jednou Maruška do Aleška strčila a Josífek se „přihnal“ a říká: „Maruško, nech mojego bráška!“ Také často říká, že Alešek je jeho.

Je pro mě velice zajímavé pozorovat oba chlapce, jak „lehce“ se se ztrátou maminky vyrovnali. Píši lehce, i když vím, že to určitě pro ně lehké nebylo, a i když teď působí klidně a šťastně a na maminku se neptají, může přijít období, kdy to oba chlapci budou ve svém nitru ještě řešit. Já jako dospělá vím, že je smrt součástí života. Ale sama jsem tuto situaci ještě nezažila a nedokážu si představit, jak bych se s ní ve skutečností vyrovnávala.

Jak jsem již psala, jsem ráda, že se oba chlapci dostali do péče babičky (otcovy matky). Trápilo mě, že by chlapci mohli vyrůstat každý jinde, u jiné babičky, paradoxně skoro vedle sebe, protože jak maminka maminky, tak maminka tatínka bydlí v jednom bytovém domě. Maminka s Josífkem a Aleškem bydlela tamtéž. Babička mi vyprávěla, jak bylo pro staršího Josífka těžké chodit kolem dveří bytu, kde s maminkou bydleli. Pořád se tam vystrašeně koukal a říkal: „máma“. Trvalo asi rok, (tady je krásně vidět, že to pro Josífka vůbec nebylo tak lehké, jak výše zmiňuji), než kolem dveří začal chodit automaticky a bez většího povšimnutí, stesku nebo vzpomínce na maminku. Babička také oba chlapce po tragické události odvezla skoro na dva měsíce ke svojí mamince na Moravu. Což bylo, podle slov babičky, pro chlapce pozitivní, přišli tam na jiné myšlenky a hlavně nemuseli chodit každý den kolem dveří do jejich bytu.

Aleškovo kreslení nedosáhlo zdaleka takové dokonalosti, abychom mohli s určitostí definovat, kdo je na obrázku, ale dle jeho slov, když kreslil Vánoce u nich doma, je ve středu obrázku babička, Josífek a Alešek, opodál je dědeček a ještě dál tatínek, na druhé straně od tatínka je také strýček (obr. č. 11, viz příloha). Na druhém obrázku, člověk, kterého mám opravdu rád, byl jednoznačně ve středu obrázku ukázaný a zmíněný tatínek (obr. č. 12, viz příloha).

1.7 Souhrn výsledků výzkumného šetření

K tomu, aby byl naplněn hlavní cíl této práce, jsem hledala odpovědi na tyto výzkumné otázky.

VO1: Jakým způsobem se adaptují na mateřskou školu děti, které jsou vychovávány svými babičkami?

Elenka

Elenka se adaptovala na mateřskou školu velmi rychle a velmi dobře. Nestýskalo se jí po mamince, neprojevovala smutek a rychle se zapojila do kolektivu dětí.

Maruška

Také Maruška se v mateřské škole adaptovala velice rychle a bez problémů. Neplakala, nebyla smutná, nestýskalo se jí po babičce. Rychle se zorientovala v prostředí mateřské školy a začlenila se mezi ostatní děti. Problém byl spíše v tom, že se jí první dny nechtělo z mateřské školy domů a že ji babička musela ode mě „odtrhávat“, to se neobešlo bez pláče a velkého křiku.

Maxmilián

Ani Maxmilián neměl s adaptací žádný problém. Přišel, pozdravil, usmál se na mě, trochu se styděl, ale za chvíli už byl v kolektivu dětí a se zájmem si hrál. Stejně jako Maruška neprojevoval žádný stesk, nestýskalo se mu po babičce, nikdy jsem z jeho úst neslyšela, že by chtěl jít domů. Velkou oporou mu určitě byla Maruška. Ale i bez Marušky, (když byla nemocná), přišel do mateřské školy a byl naprosto spokojený.

Josífek

Adaptace Josífků probíhala poměrně dobře, klidně a bez větších problémů. První den přišel a hned si začal hrát s kamarády. Se mnou příliš nekomunikoval, ale dokázal si přijít pro radu nebo pomoc. Neplakal, nechtěl jít domů. Jediný problém byl při ukládání do postýlky, to byl trochu smutný a nejistý. První tři měsíce jsme také měli problém s počuráváním. Ten jsme ale úspěšně odbourali.

Alešek

Ani Alešek neměl žádný problém s adaptací. Opět mu byl velkou oporou starší Josífek. Alešek je velice stydlivý. Stejně jako Josífek se mnou nekomunikoval tak, jak jsem zvyklá od jiných dětí. A tak jako Josífek si chodil spíše pro pomoc. Alešek se také ze začátku často počurával, dodnes má, co se tohoto problému týče, lepší a horší měsíce.

VO2: Jaké jsou vztahy dětí, v péči babiček, k učitelce mateřské školy?

Elenka

Elenku přijímala do mateřské školy jiná paní učitelka. Od ní vím, že od začátku měly pěkný vztah, i když mezi sebou měly pár neshod. To, jaký měla vztah k bývalé paní učitelce, jsem poznala ve chvíli, kdy jsem nastoupila do mateřské školy já. Elenka byla jediná, kdo se mnou „bojoval“, ale jenom trochu a velice přátelsky. Připomínala mi, že tohle je stůl jejich paní učitelky, že si za něj nesmím sedat. Zároveň ke mně byla velice přátelská a milá. Poté, co jsem Elenku vysvětlila, jak to všechno bude, se mnou přestala „bojovat“. Elenka se ke mně chodila mazlit, občas mi také říkala, jak jí chybí maminka, že jí slíbila, že za ní přijede, a nepřijela. Respektovala mě jako autoritu, i když jsem jí musela některé věci nejprve vysvětlit. Myslím, že jsme s Elenkou měli pěkný vztah. Nadále jsme spolu v každodenním kontaktu, Elenka vyrostla a už mě „nepotřebuje“, má teď svojí paní učitelku ve škole, ale občas se ještě přijde pomazlit a vypráví mi, co jí potkalo a co zažila.

Maruška

Maruška už od prvního dne vložila do mých rukou veškerou svoji důvěru. Myslím si, že mě má ráda a doslova se „utápí“ blahem, když ji pochválím anebo si všímám jenom jí (což není při větším počtu dětí ve třídě možné každý den, navíc je už Maruška ve věku předškolním a já musím mnohem více péče věnovat mladším dětem). Myslím si, že s Maruškou máme pozitivní vztah i přes občasné neshody.

Maxmilián

Také s Maxmiliánem máme pozitivní vztah. Ráno se pokaždé přichází trochu pomazlit, občas mám pocit, že si chodí každý den ověřit, že můj vztah k němu je pořád stejný, že se nic nezměnilo. Maxmilián občas vyžaduje, aby mi mohl sedět na klíně a, stejně jako pro Marušku, je to pro něj pocit blahodárný. Většinou nic neříká, jen sedí a kouká na děti kolem, když se ho zeptám, jestli chce, abych ho dala dolů, většinou kroutí hlavou, že ne. Když se ho chodí ptát děti, jestli si s nimi půjde hrát, většinou odpovídá, že ne, a pustí se teprve, až se mě „nabaží“. Domnívám se, že jsem pro Maxmiliána přirozenou autoritou.

Josífek

S Josífkem máme trochu jiný vztah. Náš vztah je určitě pozitivní, ale přece jenom jiný než s ostatními dětmi. První rok v mateřské škole Josífek většinou nevyhledával moji přítomnost, byl se svými kamarády a to mu stačilo. Na mě se obracel pouze, když něco potřeboval. Tento školní rok je mnohem více komunikativní, i když v porovnání s ostatními dětmi se mnou komunikuje pořád málo. Chodí si sednout ke mně ke stolu a ukazuje mi, co se mu povedlo postavit nebo co nakreslil a chvíli si o tom povídáme. Doteky a fyzický kontakt nijak zvlášť nevyžaduje.

Alešek

Alešek je na tom hodně podobně jako Josífek. Nevyhledává mě jako ostatní děti, ale do mateřské školy chodí rád a s úsměvem. Také je hodně stydlivý. Stejně jako Josífek si za mnou chodí pro pomoc a občas mi něco sdělí. Doteky a fyzický kontakt nevyhledává. Jinak ale náš vztah hodnotím pozitivně a komunikaci jako přátelskou.

VO3: Jaké mají děti, v péči babiček, vztahy s ostatními dětmi?

Elenka

Elenka měla pozitivní vztahy k ostatním dětem. Děti jí měly rády, i když občas, když začala příliš „velet“, daly jí najevo, že se jim to nelíbí. Elenka vyhledávala spíše společnost chlapců a je zřejmé, že i teď má více kamarádů než kamarádek. Jinak byla v kolektivu dětí oblíbená, protože její hlavička byla plná prima bláznivých nápadů, které se dětem líbily. Elenka neměla v mateřské škole žádnou nejlepší kamarádku.

Maruška

Maruška, ač se velice snaží, není v kolektivu dětí až tak oblíbená. Přitom dětem dokáže pomoci a poradit. Děti si s ní hrají, ale mnohem častěji upřednostňují jiné děti. Maruška si často děti snaží koupit nějakým bonbónem, hlavně svoji sestřenicí Verunku, se kterou se ale často hádá a „nebaví“.

Maxmilián

Maxmiliána mají děti rádi. Je přátelský a není konfliktní. Maxmilián má v mateřské škole nejlepšího kamaráda Krištofa, se kterým zažívá spoustu legrace, když jsou spolu v mateřské škole, tráví většinu času pospolu. Maxmilián je mezi dětmi mnohem více oblíbený než Maruška, občas do mateřské školy donese balónky nebo bonbóny, s každým se rád rozdělí a každého rád podaruje, jen s Maruškou se dělit nechce.

Josífek

Josífek se ihned po příchodu do mateřské školy zapojil do kolektivu dětí. Řekla bych, že ho děti mají rádi. Preferuje společnost chlapců. Občas se ponoří do hry tak moc, že je schopný ublížit, (v jedné hře si hráli na pejsky a Josífek poškrábal kamaráda, až mu tekla krev). Josífek také tíhne k menším dětem, o které se rád stará. Aleška si brání, ale v mateřské škole vyhledává kontakt s jinými dětmi. O Aleška se také nestará tak, jako o jiné malé děti.

Alešek

Alešek si zatím většinou hraje sám. Když navazuje kontakty, tak s dětmi, které jsou v jeho věku. Častěji se však zapojuje do sociálních interakcí tak, že se nechá „vtáhnout“ do hry někým jiným. Jinak je ale u dětí oblíbený, hlavně starší holčičky by se o Aleška pořád rády staraly.

VO4: Jak může učitelka v mateřské škole ovlivnit emocionální vývoj dítěte, které vychovává babička?

Elenka

Elence jsem byla „vrbičkou“, které se chodila svěřovat o svých pocitech, které jí trápily v souvislosti s její maminkou, ale také babičkou. Maminka Elence ze začátku

opravdu velice chyběla a byla často smutná a naštvaná, že jí maminka slíbila, že přijede a nepřijela. Také jsme spolu často mluvily o babičce, na kterou se Elenka jednu dobu hodně zlobila, protože si myslela, že právě babička je ta, která zakazuje, aby maminka přijela. Elence jsem se nesnažila vyvracet domněnky o mamince, nemělo by to smysl, jen jsem jí vždycky řekla, že jí má babička moc ráda. Elenka se také často chodila mazlit, považovala jsem za správné Elenku obejmout a přitisknout k sobě.

Maruška

Pro Marušku se snažím být hlavně dobrým příkladem, jak se člověk má chovat k jinému člověku, jak by měl mluvit a reagovat v běžných situacích. O mamince Maruška nemluví, mám pocit, že je smířená s tím, že má babičku, i když v některých situacích vidím, že jí to trápí. I pro Marušku je moje náruč otevřená, a ačkoli už je „velká“, chodí se i Maruška pomazlit.

Maxmilián

Maxmiliána netrápí, že nemá maminku, od malička vyrůstal u babičky a je s touto situací smířen. Stejně jako u Marušky se mu snažím být dobrým příkladem hlavně v oblasti mezilidských vztahů. Když má potřebu být u mě, tak se mu snažím vyhovět a mám radost, že je u mě rád. Po vánočních prázdninách přišel do mateřské školy, přiběhl ke mně, a než jsem mu stihla říct ahoj, dostala jsem velkou pusou.

Josífek a Alešek

Josífek a Alešek nevyhledávají moji náruč ani fyzický kontakt. V mateřské škole oba chlapci vidí, že se některé děti ke mně chodí pomazlit. Chlapci si vytvořili pěkný vztah s babičkou a já se je snažím v tomto vztahu podporovat. Když mi Josífek ze začátku „motal“ vlasy, tak jsem ho nechala a přemýšlela jsem o tom, proč to dělá. Mám pocit, že ho to uklidňovalo a domnívám se, že takhle „motal“ vlasy mamince.

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zabývala dětmi, které jsou vychovávány svými babičkami.

Cílem mé práce bylo na základě uvedených kazuistik popsat vývoj dětí, které z různých důvodů vychovávají jejich babičky, a věnovat pozornost momentům, které v tomto kontextu vstupují do života mateřské školy. Případové studie zachycují podrobně život dětí, které jsou vychovávány svými babičkami, v mateřské škole, ale i mimo ni (rodinná anamnéza).

V teoretické části své bakalářské práce se zabývám proměnami prvotního vztahu mezi matkou a dítětem, vazebným chováním, náhradní rodinnou péčí a situacemi, které mohly negativně ovlivnit emocionální život dítěte.

Z výzkumů vyplývá, že děti, o které pečuje babička, neměly problémy se adaptovat v mateřské škole. Spíše naopak, adaptovaly se velice dobře a rychle. Dvě z dětí měly v mateřské škole staršího sourozence, o to snazší byla jejich adaptace. Žádné z pozorovaných dětí po babičce neplakalo a nevykazovalo pocity úzkosti, když byly ponechány v mateřské škole.

Všechny popisované děti mají se mnou pozitivní, přátelský vztah. Tři z těchto dětí vyhledávaly moji náruč a blízkost, zároveň byly rády, když jsem se mohla věnovat pouze jim. Josífek a Alešek, jak už vyplynulo z kazuistik, nevyhledávali moji náruč, zároveň jsem si ale jistá, že jsou rádi, když věnuji čas pouze jim. Domnívám se, že mi všechny pozorované děti věří a cítí se u mě v bezpečí.

Vztahy dětí, které vychovává babička, k ostatním dětem hodnotím také pozitivně. Většina pozorovaných dětí se do kolektivu bez větších problémů začlenila a našla si tam své kamarády. Většina z nich je také v kolektivu oblíbená. Výjimkou je Maruška, která není v kolektivu příliš oblíbená, ale nemohu napsat, že by ji děti vysloveně neměly rády. Maruščin problém vidím spíš v některých jejích povahových vlastnostech, na kterých se ale dá, dle mého názoru, pracovat.

Poslední výzkumná otázka se zabývá tím, jak mohu pomoci ovlivnit emocionální vývoj dítěte. Jednoznačně odpovídám, že mým největším úkolem, dle mého názoru, je být tu pro děti. Vyslechnout je, když mi sdělují, co je trápí. Pomazlit je, když si přijdou

pro pomazlení. Dovolit jim, aby se mi fyzicky přiblížily, když mají potřebu blízkosti. Být trpělivá v situacích, které trochu komplikují chod mateřské školy (každodenní počurávání se více dětí najednou). Být dětem dobrým příkladem v každodenních situacích v mateřské škole.

SEZNAM LITERATURY

1. ARCHER, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál, 2001. Vyd. 1. ISBN 80-7178-578-4.
2. BOWLBY, John. *Odloučení*. Praha: Portál, 2012. Vyd. 1. ISBN 978-80-262-0076-5.
3. BOWLBY, John. *Vazba*. Praha: Portál, 2010. Vyd. 1. ISBN 978-80-7367-670-4.
4. BOWLBY, John. *Ztráta*. Praha: Portál, 2013. Vyd. 1. ISBN 978-80-262-0355-1.
5. DĚTI BEZ LÁSKY [filmový dokument]. Režie Kurt Goldberger. Československá republika, 1963.
6. ELLIOT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnážích*. Praha: Grada Publishing, 2002. Vyd. 1. ISBN 80-247-0182-0.
7. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. Vyd. 1. ISBN 80-7178-303-X.
8. KÚBLER-ROSS, Elisabeth. *O smrti a umírání*. Praha: Portál, 2015. Vyd. 2. ISBN 978-80-262-0911-9.
9. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. Vyd. 2. ISBN 978-80-247-1284-0.
10. MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. Vyd. 1. ISBN 80-7178-304-8.
11. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. Vyd. 1. ISBN 11-060-86.
12. MROWETZ, Michaela, CHRASTILOVÁ Gauri, ANTALOVÁ Ivana. *Bonding – porodní radost*. Praha: DharmaGaia, 2011. Vyd. 1. ISBN 978-80-7436-014-5.
13. ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. Vyd. 1. ISBN 978-80-7367-313-0.
14. TEUSEN, Gertrud a Iris GONE-HÄNEL. *Prenatální komunikace*. Praha: Portál, 2003. Vyd. 1. ISBN 80-7178-753-1.

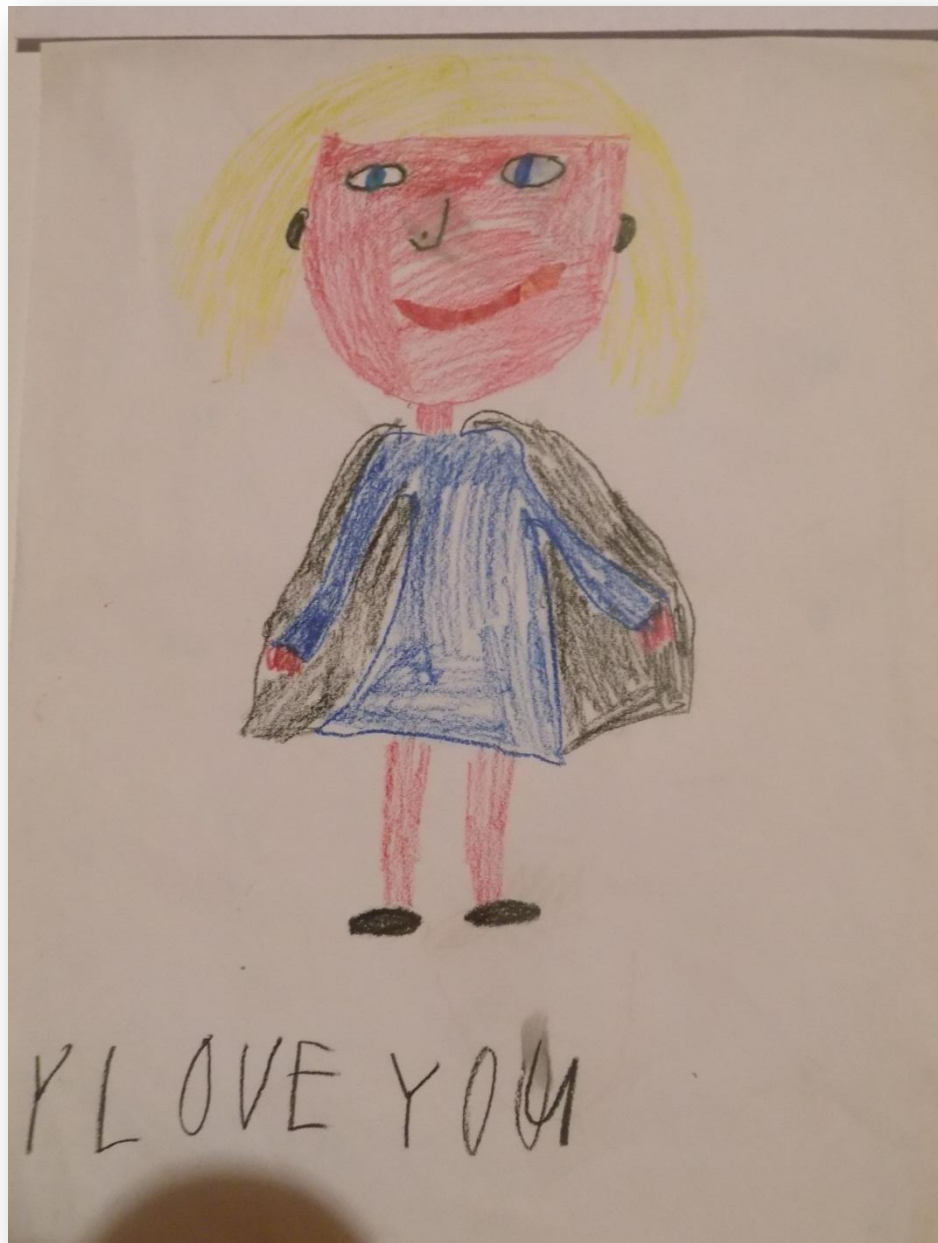
15. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2012. Vyd. 2. ISBN 978-80-246-2153-1.
16. VYSKOČIL, Filip. 2014. *Právní úprava náhradní rodinné péče v české republice* [online]. [cit. 11. 3. 2017]. Dostupné z WWW: http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Projekty/Pravni_uprava_nahr_pee_v_R_2014_web.pdf
17. Adoption UK. 2017. [online]. [cit. 11. 3. 2017]. Dostupné z WWW: <http://www.adoptionuk.org/our-workshops/teaching-staff-training-including-inset-life-classroom>

PŘÍLOHY

Sebereflexe

Ač to nemusí být z mé bakalářské práce zřejmé, občas jsem v souvislosti s těmito dětmi bojovala sama se sebou. Velký problém jsem měla s Maruškou a Maxmiliánem, protože jsem věděla, že rodina, ve které vyrůstají, není taková, jaká by měla být. Nejenom, že děti nemají maminku, ale ještě je vychovává babička, která má problém s alkoholem, sprostě jim nadává a neustále na ně křičí. Člověk se najednou cítí docela bezbranný. Víte, že něco není v pořádku, ale nemáte možnost to nějak změnit. Napadla mě i myšlenka, jaké by to bylo, kdybych si mohla odvézt Marušku a Maxmiliána k nám domů. Představa, co ty děti zažívají doma, mě dlouho doháněla, často se mi o Marušce a Maxmiliánovi zdálo.

Když jsem se dozvěděla, že Josífkovi a Aleškovi zemřela maminka, bylo to pro mě opravdu těžké. Maminka byla tak mladá, měla celý život před sebou a zůstaly po ní dvě malé děti. Před Josífkovým nástupem do mateřské školy jsem se velice obávala, že se bude na maminku ptát a já nebudu vědět, co mu mám odpovědět. Když jsem oba chlapce, krátce po smrti jejich maminky, potkala na vycházce, nemohla jsem udržet slzy. Chtělo se mi tak plakat, že jsem stěží polykala slzy, aby je děti, které jsem měla kolem sebe, neviděly. Když Josífek nastoupil do mateřské školy, tak jsem se dozvěděla, že ještě není rozhodnuto, kdo se bude o chlapce starat. Babička mi vyprávěla, že druhá babička má zájem o staršího Josífka, ale že Aleška nechce. Představa, že by chlapci měli žít každý jinde, každý u jiné babičky, mě děsila. Myslím si, že je správné, že chlapci vyrůstají spolu. Je pro mě také těžké, jako pro maminku dvou malých chlapců, připustit si, že bych mohla zemřít a oni by tu zůstali sami beze mě. Je pro mě těžké vidět, jak Josífek a Adámek „zapomněli“ na svou maminku...

Obrázek č. 1

Obrázek č. 2

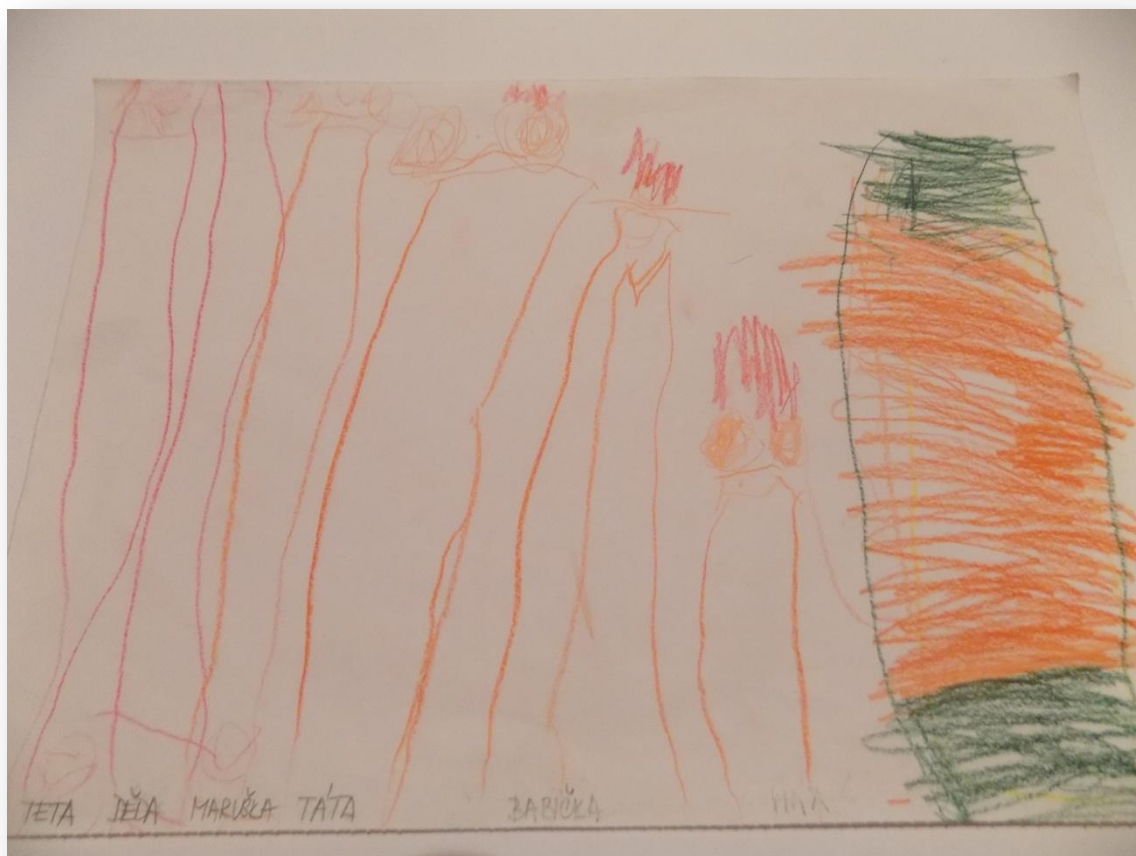

Obrázek č. 3

Obrázek č. 4

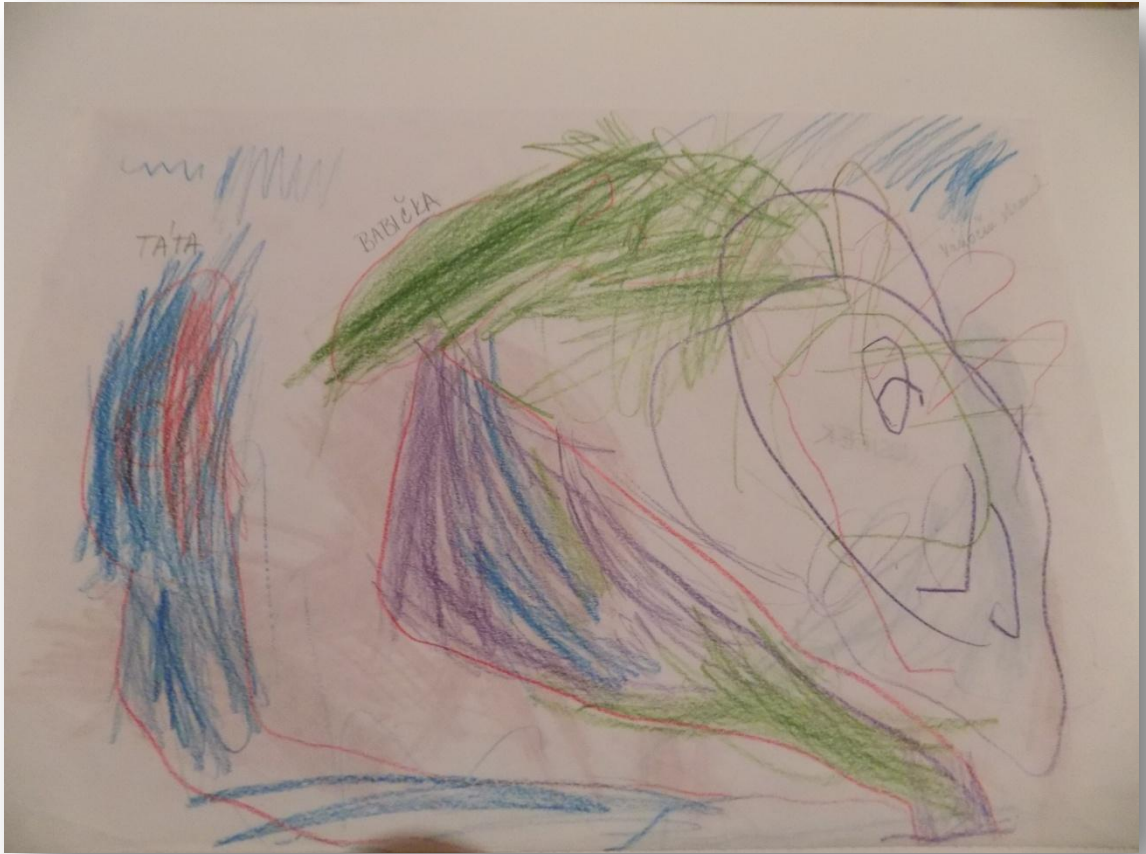

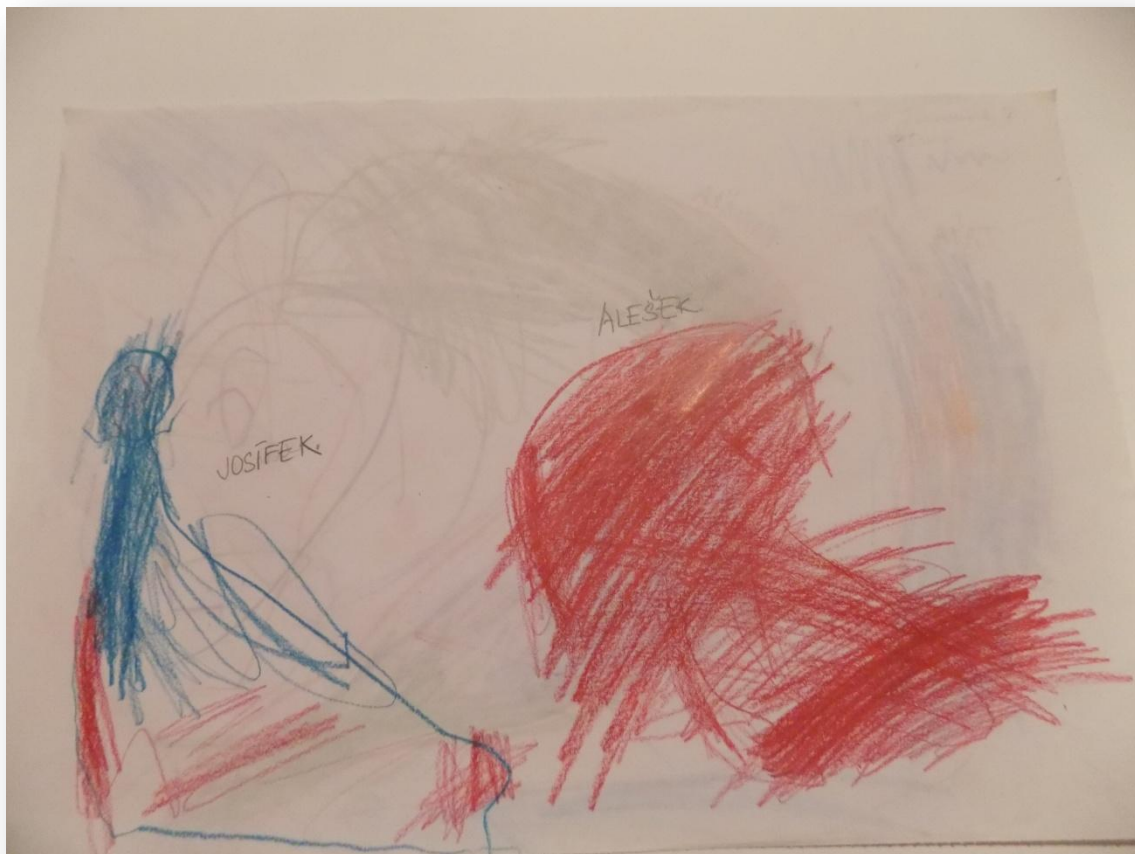
Obrázek č. 5

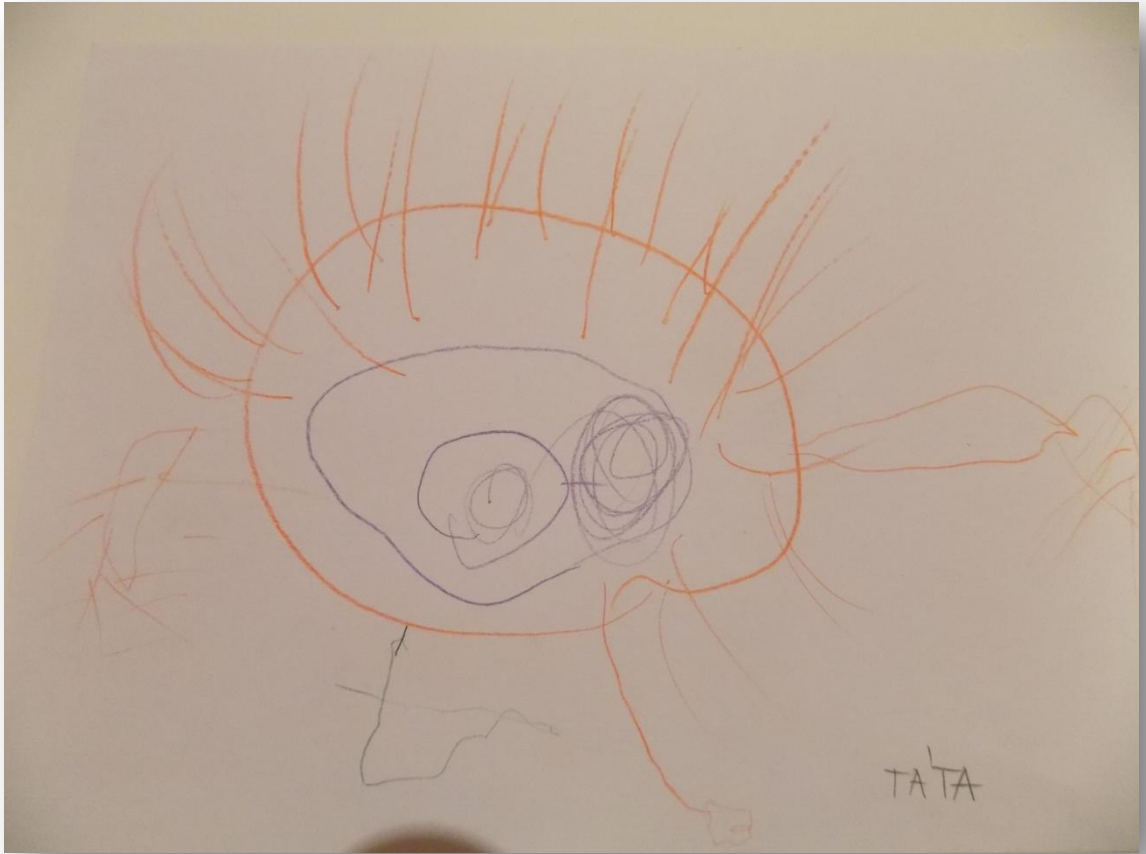
Obrázek č. 6

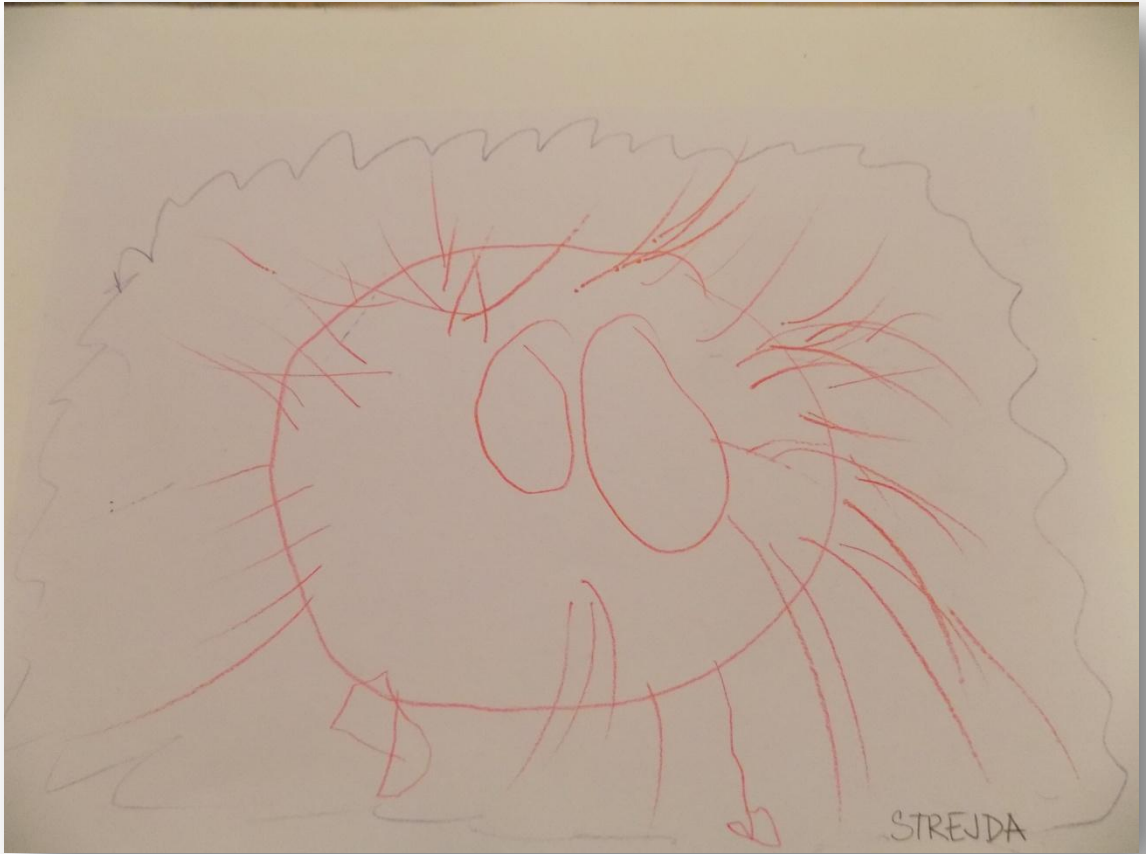
Obrázek č. 7

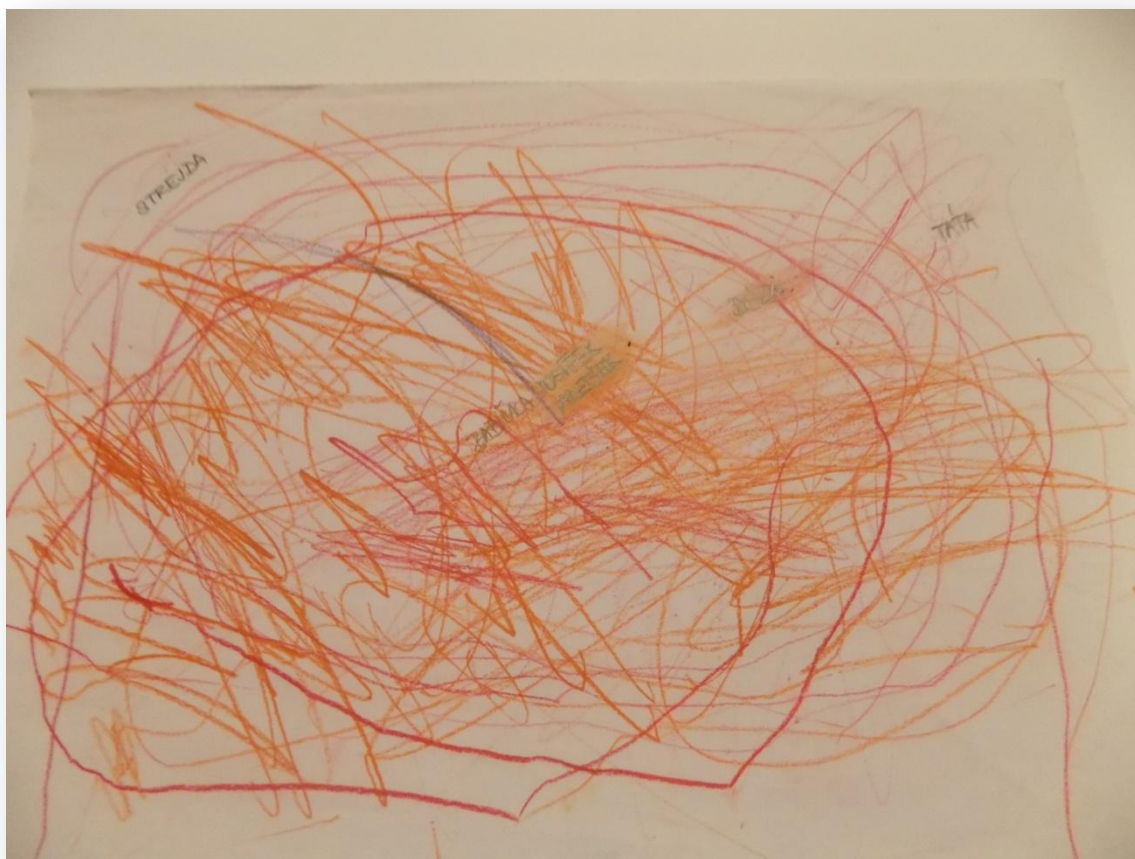
Obrázek č. 8

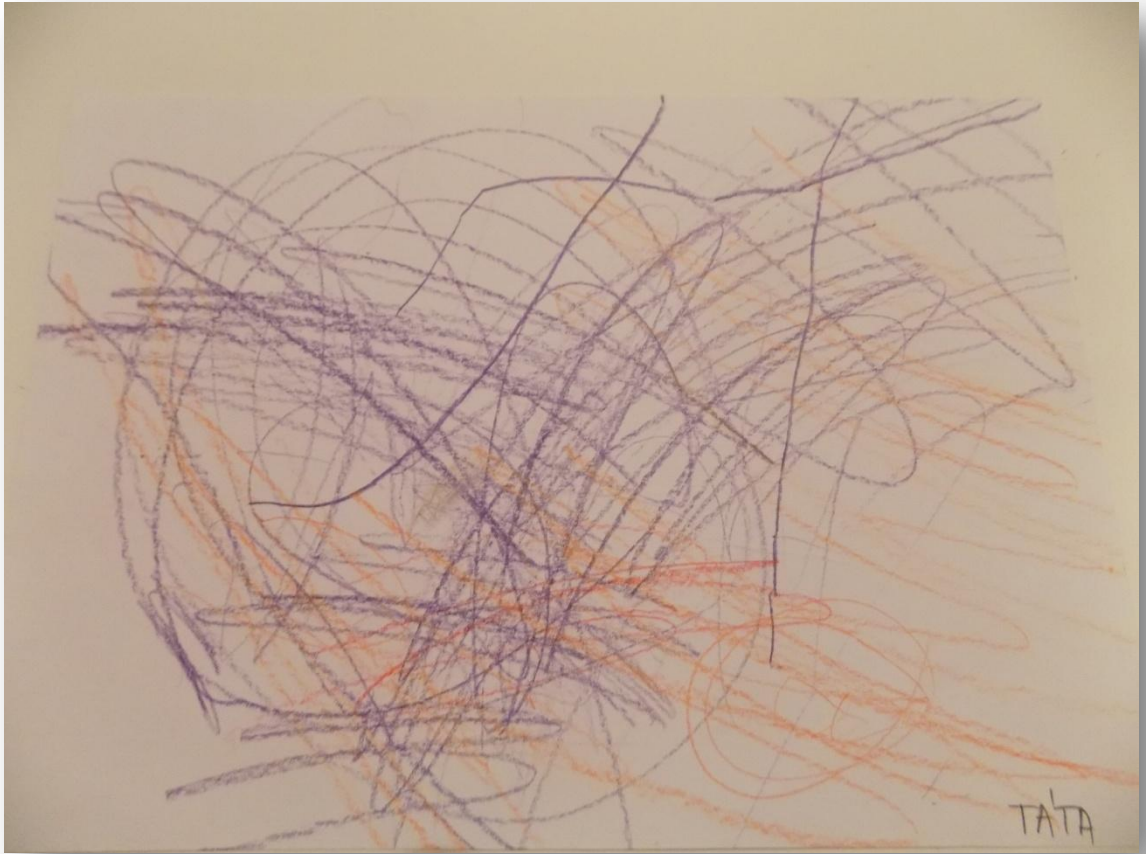
Obrázek č. 9

Obrázek č. 10

Obrázek č. 11

Obrázek č. 12